

TAMPEREEN YLIOPISTO

Mika Kilpeläinen

MITÄ ON YMPÄRISTÖHISTORIA
SYSTEEMISEN PSYKOLOGIAN POHJALTA?

Sivuainetutkielma
Tampere 2007

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1. Maapallommeterveystila	1
1.2. Tutkimuskysymys ja tutkimuksen tavoite	5
2. ELIÖ-YMPÄRISTÖ –JÄRJESTELMÄ JA TIETOISUUS	8
2.1 Eliö-ympäristö –järjestelmä	8
2.2. Tietoisuus nousee yhteistoiminnasta	13
3. TIETOISUUDEN MONET KASVOT	18
3.1. Minä syntyy yhteistoiminnassa	18
3.2 Kieli, hyvä renki huono isäntä	23
3.3. Historia ihmisen ikioma illuusio	27
4. OLEMASSAOLON KYSYMYKSET, YMPÄRISTÖHISTORIA	29
4.1 Tietoisuuden Kaksijakoisuus	29
4.2 Ympäristöhistorian teoriaa etsimässä	32
4.3 Ympäristöhistorian globaali ulottuvuus	35
4.4 Onko ympäristöhistoriasta eläjäksi	41
5. LOPUKSI	44
KIRJALLISUUSLUETTELO	46

1. JOHDANTO

1.1. Maapallomme terveydentila

Maailma on kohdannut ympäristöongelmien sarjoja, jolloin on keskitytty hyvinvoinnin parantamiseen talouskasvun avulla ja samalla pyritty rajoittamaan talouskasvun aiheuttamia ympäristövahinkoja.¹

Ekologinen ongelma on sellainen ympäristön tila, joka ehkäisee miellyttäviä tai tarpeellisia toimintoja tai uhkaa joko inhimillistä terveyttä tai hyvinvointia tai luonnon kantokykyä. Lyhyellä aika välillä terveys ja hyvinvointi ovat kriittisiä, pitkällä aikavälillä luonnon tuottokyky on kriittinen.²

Ekologisen ongelman käsittäminen näyttää ensisilmäyksellä selkeältä ja sitä se varmaan onkin tietyissä rajoissa. Ympäristöongelmien suhteen se ei kuitenkaan tuo riittävää selkeyttä vaan jättää monet tärkeät kysymykset avoimiksi. Luonto ei vastaa kysymyksiin; mikä on ympäristöongelma, mikä on oikein ja mikä väärin.³ Ympäristöongelmat ovat ihmisen tietoisia käsityksiä asioista, jotka ihmisen toiminnan kautta määrittyvät ongelmiksi.

Ihmisellä on eettisessä mielessä oikeus muuttaa ympäristöään, koska ihmiset ovat muiden lajien tapaan riippuvaisia ympäristöstään.⁴ Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että ihminen aina tietäisi, saati että voisi vaatia, mitä hänen toiminnastaan lopulta seuraa. On ymmärrettävää, että lyhyellä aikavälillä ihmisen terveys ja hyvinvointi ovat etusijalla. Vaikuttavathan ne ihmisen toimintaan suuremmin kuin esimerkiksi luonnon hyvinvointi.

---

¹ Doyle 1998, 183.

² Haila & Levins (1992), 294.

³ Vrt. Hakala & Välimäki (2003), 43.

⁴ Haila & Levins (1992), 310.

Pidemmän aikavälin tarkastelussa selviää, että luonnon tuottokyky ja hyvinvointi ovat pohjana myös ihmisen terveydelle ja hyvinvoinnille. Ihmisen toiminnan seuraukset ovat olleet tuhoisia monille lajeille ja voivat olla sitä ihmiselle itselleen, tiedostipa ihminen sen tai ei.

Ympäristöongelmien uhat ja haitat ovat jakaantuneet yhteiskunnassa hyvin epätasaisesti. Samaan tapaan epätasaisesti ovat jakaantuneet luonnonvarojen käytöstä saadut hyödyt. Tämä hyötyjen ja haittojen jakaantumisen epätasaisuus jätetään usein huomioimatta punnittaessa hyötyjä ja haittoja. Ne, jotka hyötyvät tai pystyvät välttämään tuotannon aiheuttamat uhkat, pyrkivät mahdollisuuksien mukaan vähättelemään niitä. Tämä eriarvoisuus on nähtävissä niin yksilö- kuin valtiotasolla. Ekologisten ongelmien sosiaaliset ulottuvuudet liittyvät luokkaristiriitoihin, köyhyyteen ja eriarvoisuuteen.⁵ Ympäristöoikeudenmukaisuuden käsitteen avulla on pyritty hahmottamaan erityisesti kaupunkien ympäristöongelmia eriarvoisuuden ongelmina. Ns. NIMBY (not in my backyard) kuvaa käytäntöä, jossa ei-toivotut toiminnat sijoitetaan alueille missä niiden vastustus on painoarvoltaan pienintä. Ympäristöoikeudenmukaisuus on ihmiskeskeinen lähestymistapa ja niinpä sen rinnalle on tuotu ekologisen oikeudenmukaisuuden käsite, jossa luonnolle annetaan itseisarvo. Tämä on askel suuntaan, jossa ihminen nähdään osana kokonaisuutta.

Väestönkasvu lisää raaka-aineiden kysyntää tietyn sosiaalisen rakenteen vallitessa. Kulutustason turvaamiseksi otetaan käyttöön yhä huonolaatuisempia maita, niukempia mineraaliesiintymiä, kaukaisempia vesivaroja ja niin edelleen. Tämän vuoksi väkiluvun kasvu merkitsee luontosuhteen muuttumista ja toisaalta sosiaalisen rakenteen muutosta. Useimmissa tapauksissa maatalous- ja teollisuustuotteiden epätasainen jakaantuminen on kuitenkin köyhyyden ensisijainen syy.⁶ Ympäristöongelmien syiksi on usein köyhyyden ohella esitetty talouskasvua tai väestönkasvua. Köyhyys, talouskasvu ja väestönkasvu ovat monella tapaa toisiinsa sidottuja ja ne kaikki on huomioitava yhdessä ratkottaessa ympäristöongelmia.

---

⁵ Haila & Levins (1992), 295.

⁶ Sama, 291.

Maapallon ilmasto on jatkuvassa muutoksen tilassa. Nykyinen ilmastonmuutos on kuitenkin ihmistoimien seurausta. Maailman energian tuotanto perustuu tällä hetkellä fossiilisten polttoaineiden käytölle ja tämän seurauksena on ilmakehän hiilidioksidipitoisuus kasvu. Tulevasta maapallon lämpenemisestä ollaan jo yhtä mieltä, vaikka tarkkoja astemääriä ei osaa sanoa kukaan. Ilmastonmuutoksen seurauksena monenlaiset haitalliset kehityskulut vahvistuvat kuten myrskyt, kuivuus ja rankkasateet. Ääri-ilmiöiden lisääntyminen vaikuttaisi muun muassa ravinnontuotantoon ja luonnon monimuotoisuuteen. Rikkaat maat saattavat paremmin selviytyä ilmastonmuutoksen aiheuttamista haitoista, mutta köyhille maille seuraukset voivat olla kohtalokkaita.⁷

Ihmisen aiheuttama ilmastonmuutos seurauksineen on hyvä esimerkki ihmistietoisuuden luonteesta. Monimutkaisen ja abstraktin asian ymmärtäminen on vaikeaa, koska asian suhteen on vaikea toiminnan kautta tulla tietoiseksi. Lisäksi globaalina ympäristöongelmana ihmisen aiheuttaman ilmastonmuutoksen ratkaiseminen törmää osallistuvien ihmisten valtavaan määrään. Usean miljardin ihmisen on huomattavan vaikea organisointia yhteistoimintaan. Organisointuminen on tietoisuuden ja toiminnan välinen vastavuoroinen ja hidaskäynnissä prosessi. Prosessi on selvästi käynnissä, mutta milloin ja mihin se johtaa suhteessa maapallon ilmaston muutokseen jää nähtäväksi. Ihmisen tietoisuudelle voi nähdä omia lainalaisuuksia ja rajoitteita, jotka olisi hyvä huomioida ympäristöongelmia ratkottaessa.

Vesi on yksi elämän edellytyksistä ja sitä onkin usein totuttu pitämään itsestään selvytyksenä. Kaikki yhteiskunnat joutuvat huolehtimaan tarpeellisesta veden saannista ja jätevesistä. Historian kirjoitus osoittaa, että ratkaisuja on ollut laidasta laitaan ja ongelmia ratkaisujen mukaan. Suomen nykyinen vesihuollon tila on hyvä mutta maapallon mitassa vesi ja vesihuollon järjestäminen on vakava ongelma. Vuoden 2000 arvioiden mukaan puhtaan juomaveden ja riittävän sanitaation puute aiheutti 10 000- 50 000 tuhatta kuolemaa päivässä eli 4- 18 miljoonaa vuodessa. Minimi arviokin lähentelee Suomen väkilukua. Maailman ihmisistä 2,4 miljardia on ilman riittävää sanitaatiota ja 1,1 miljardia vailla kunnollista juomavettä.⁸

⁷ Hakala & Välimäki (2003), 87-93.

⁸ Juuti (2001), 16.

Vesihuollon ongelmat ovat yhtä aikaa taloudellisia, sosiaalisia ja ekologisia. Vesien saastumista on yleisesti hoidettu ”laimennus”-tekniikalla, joka on toiminut yhä harvemmin 1900-luvun aikana. Puhtaan veden saatavuus tulee olemaan 2000-luvun yksi suurimmista rajoitteista ihmisen toiminnalle.⁹ Laaja-alaisuutensa vuoksi vesihuollon ongelmia joudutaan ratkomaan monien eri tavoin aina globaaleista paikallisiin areenoihin.

Nykypäivän ympäristö ongelmat vaativat ratkaisua mutta samalla niiden ratkaiseminen tuntuu ylivoimaisen vaikealta. Tietoisuuden näkökulmasta ympäristöongelmat ovat alkujaan tietämisen ongelma. Tieto on aina jonkun tuottamaa puolueellista tietoa. Ympäristöongelmien kohdalla tiedon luonteen toiminnallisuus on erittäin kiusallista. Monissa tapauksissa ympäristöongelmat tulisi hoitaa ennakolta, vaikka ennakoivan toiminnan pohjalla oleva tieto onkin usein abstraktia ja siten vaikeasti ymmärrettävissä. Esimerkiksi ilmaston lämpenemisen muutokset ovat toistaiseksi vaikeasti aistein todettavissa, vaikka ymmärtäisimmekin Meksikonlahden kaltaisten hirmumyrskyjen tuhot. Ilmaston lämpenemisen taustalla olevia syitä voi olla mahdotonta vuosikymmenien päästä korjata ja silloinkin ilmastonmuutosten ymmärtäminen vaatii abstrakteja teorioita avukseen. Tiedemiehet toimiessaan omassa tiedeyhteisössä erikoistuvat tältä osin tiedostamiensa asioiden suhteen. Tieteellisen tiedon, silloinkin kun se sattuu olemaan yksiselitteinen, vaatii tulkitsemista tullakseen osaksi tiedeyhteisön ulkopuolella olevien käsityksiä.

---

⁹ McNeill (2001), 147-148.

1.2. Tutkimuskysymys ja tutkimuksen tavoite

Edellinen maailman tilan kuvaus toimikoon perusteluna työlleni ja motivoikoon lukijaa näkemään tilanteemme vakavuus. Ympäristöhistoria on ollut yksi tapa vastata yhä kasvaviin maapallon ongelmiin, mutta kentän hajanaisuuden vuoksi todellista yhteistä linjaa on vaikea nähdä. Ympäristöhistorian yhteisen linjan selkeyttämisen merkitys on nähtävissä sen toimivuudessa ja vaikuttavuudessa. Hajanaisena ja heikkona sen vaikutukset voivat, hyvistä tarkoituspäristä huolimatta, jäädä vähäisiksi.

Maapallon huononeva tila ja globalisaatio ovat ongelmia, joihin osaltaan ympäristöhistoria voi antaa panoksensa. Ympäristöhistorian tutkimus on ihmisen toimintaa, jossa tutkija koettaa selvittää ja ymmärtää menneiden ihmisten toimia ja niiden vaikutusta erityisesti ympäristölle. Ympäristöhistorioitsija joutuu tarkastelemaan myös omaa toimintaansa tutkijana ja osana tutkijayhteisöä. Ympäristöhistorialla on merkittävä osuus oman aikansa ihmisten toiminnassa, erityisesti vakaviin ympäristöongelmiin ratkaisuja haettaessa. Käsityksemme menneisyydestä muodostuu vain osaltaan historian tutkimuksen myötä. Mielestäni siihen millaista historiaa kirjoitamme vaikuttaa merkittävästi käsityksemme ihmisestä. Historia ja erityisesti ympäristöhistorian kirjoitus itsessään luo kuvaa ihmisestä, mutta eikö tuolloin vaarana ole itseään ruokkiva tulkintojen kehä, jossa historiantutkijan alkukäsitykset vahvistuvat hänen tekemässään tutkimuksessa. Tietenkään asia ei ole näin yksinkertainen, kykeneehän historioitsija pohtimaan tekemisiään ja oppimaan uutta. Näytti kuitenkin houkuttelevalta ottaa vauhtia tulkintojen kehälle saapumiseen sen ulkopuolelta. Tutkimuskysymykseni sai muodon; *mitä on ympäristöhistoria systeemisen psykologian pohjalta?*

Valitsin systeemisen psykologian eli eliö-ympäristö –teorian työni teoreettiseksi lähtökohdaksi, koska olin törmännyt teoriaan aiemmin ja kokenut sen antoisaksi. Teorian valinnan perusteena ei ollut parhaan teorian löytäminen, vaan kysymyksenasettelussani oleellisinta on, että ympäristöhistoriaa lähdetään tarkastelemaan ihmistä kuvaavan teorian kautta. Valitun ihmiskäsityksen tulisi päteä myös ympäristöhistorian tutkimukseen, eikä tarkastelu käytännössä voi olla yksisuuntainen. Ymmärrykseni eliö-ympäristö –teorian

ihmiskuvasta muuttuu samalla, kun sen kautta pohdin historian ja erityisesti ympäristöhistorian olemusta. Työn otsikkoon valitsin termin systeeminen psykologia, koska se mielestäni kuvaa eliö-ympäristö –teoria termiä paremmin työn teoreettista lähtökohtaa. Työssäni käytin kuitenkin termiä eliö-ympäristö –teoria korostaakseni sanaa teoria, koska teorioita on maailma pullollaan ja kukin valitsee omansa omiin tarkoituksiinsa.

Systeeminen psykologia ei siis kerro sen enempää itse todellisuudesta kuin mikään muukaan teoria. Käsitteet kuten eliö-ympäristö –järjestelmä, tulos, tieto ja tunne ovat osa toimintaa, joka voi olla jossain määrin erilaista muihin teorioihin liittyvän toiminnan suhteen. Parhaimmillaan uusi teoria voi vastata olemassa oleviin ongelmiin rakentavasti tai tehdä ongelmallisen kysymyksen esittämisen alunalkujaan tarpeettomaksi.

Työni lähtee liikkeelle eliö-ympäristö –teorian pohjalta tapahtuvalla yleisellä historian olemuksen tarkastelulla. Samanaikaisesti koetan avata eliö-ympäristö –teorian olemusta. Lukujen 2. ja 3. rakenne syntyi eliö-ympäristö –teorian ymmärrettäväksi tekemisen lähtökohdasta. Esitän ne eliö-ympäristö –teorian keskeiset asiat, joiden avulla maalaamani ihmiskuva tulisi ymmärrettäväksi. Yleisenä aiheena luvussa 2. on tietoisuuden synnyn esittäminen. Alaluvussa 2.1. esitän eliö-ympäristö –teorian perusteita ja yhden kokonaisuuden lähtökohdan käsitteen eliö-ympäristö –järjestelmä kautta. Alaluvussa 2.2. käsittelen tietoisuuden syntymistä yhteistoiminnan myötä sekä sen luonnetta sinänsä pohtimalla muun muassa mitä on menneisyys ja historia. Luvussa 3 yleisenä aiheena on tietoisuuden merkitys ihmisen toiminnalle ja historialle. Alaluvussa 3.1. käsittelen ”minän” syntymistä yhteistoiminnasta ja miten ”minä” vaikuttaa ihmisen toimintaa. ”Minän” yhteisöllinen luonne tekee yksilön toiminnan tutkimisesta yhteisön toiminnan tutkimista. Alaluvussa 3.2. paneudun kielen luonteeseen ja sen toiminnallisuuteen. Alaluvussa 3.3. teen pienimuotoisen yhteenvedon lukujen 2. ja 3. maalaamasta historian kuvasta.

Luvussa 4. koetan löytää pala palalta vastausta tutkimuskysymykseeni. Alaluvussa 4.1. haen vastausta tietoisuuden kahtiajakavasta luonteesta, joka näkyy erityisesti ihmisen ja

luonnon erottamisena. Alaluvussa 4.2. tarkastelen ympäristöhistorian teoriaa Worsterin esittämän teorian pohjalta muotoillen siitä eliö-ympäristö –teoriaan sopivan version. Ympäristöhistorian globaalia ulottuvuutta käsittelem alaluvussa 4.3. tukeutumalla Mazlishin esittämään globaaliin historiaan. Alaluvussa 4.4. pohdin ympäristöhistorian olemassa oloa Mazlishin uudelle historian ulottuvuudella esittämien vaatimusten avulla. Viimeisessä luvussa (luku 5.) tiivistän eliö-ympäristö –teorian avulla maalaamani kuvan ympäristöhistoriasta.

2. ELIÖ-YMPÄRISTÖ –JÄRJESTELMÄ JA TIETOISUUS

2.1. Eliö-ympäristö –järjestelmä

Arkiajattelussa olemme tottuneet erottamaan eliön ja ympäristön toisistaan. Teoreettisena lähtökohdana kahden erillisen systeemin eli eliön ja ympäristön tutkiminen tuottaa omat ongelmansa, joista osa voidaan välttää tai ainakin nähdä toisin siirtymällä yhden systeemin ajatteluun. Eliö-ympäristö -teoria lähtee liikkeelle siitä, että eliö ja ympäristö ovat samaa systeemiä.¹⁰ Historian tutkimus on ihmisen tekemää ihmisen toiminnan tutkimista, joten psykologinen teoria on mielestäni perusteltu lähtökohhta historian teoreettiselle tarkastelulle.

Eliö-ympäristö –teorian tarkastelun näkökulma on historiallinen ja kehityksellinen, ja metodina se käyttää eri eliö-ympäristö –järjestelmien analysointia yksilön- ja lajinkehityksen aikana. Eliö-ympäristö –järjestelmää lähestytään tarkastelemalla kehitykselle tarpeellisia olosuhteita saavutettujen tulosten suhteen.¹¹ Eliö-ympäristö –teorian yksi keskeisimmistä käsitteistä on eliö-ympäristö –järjestelmä, jota määritettäessä ongelmaksi muodostuu tiedostamattomasta kertominen tietoisuuden mukanaan tuomin keinoin eli kielen avulla. Teksti kuvailee ja kykenee vain näyttämään suuntaa siihen mistä on kysymys. Tiedostamattoman olemuksen kuvaamisessa päästään ehkä lähimmäksi kertomalla mitä se ei ole, sen sijaan että kuviteltaisiin voitavan sanoa jotain tiedostamattomasta.

Historian kannalta eliö-ympäristö -teoria kyseenalaistaa totuttuja käsityksiämme muun muassa ajasta, tietoisuudesta ja kielestä. Eliön ja ympäristön yhteenkuuluvuuden lähtökohhta vähentää ihmiskeskeisyyttä, koska tarkastelun kohteena on selittävän lopputuloksen kannalta merkittävien ympäristön osien ja eliöiden kartoittaminen. Johdonmukaisempaa olisi puhua myös eliöistä ympäristön osina, mutta totuttu erottelu ympäristöön ja eliöihin kuitenkin pakottaa kielenkäyttöön, joka viittaa kahtiajakoon. On syytä huolellisesti pohtia yhden kokonaisuuden lähtökohdtaa, jotta ajatuksellinen muutos

¹⁰ Järvilehto 2000, 3 ja Järvilehto 1995, 8.

¹¹ Sama.

todella tapahtuu. Lisäksi yksilökeskeisyys vähenee historiallisissa selityksissä, koska historian suuret teot ovat yhteistoiminnan tuloksia.

Eliön elämän kannalta tärkeintä on saavuttaa tuloksia. Jokaisen eliön on saavutettava tuloksia, jotta eliöt olisivat olemassa ja kehittyisivät. Eliö-ympäristö –järjestelmän rakenne tulee ymmärretyksi toiminnan tuloksista käsin. Eliö-ympäristö –järjestelmän rakenne ja rakentuminen vastaa toiminnan tuloksia kuten esimerkiksi viholliselta pakenemista tai lisääntymistä.¹² Tulokset ovat eliö-ympäristö –järjestelmän rakenne toiminnan tietyssä kohdassa. Tulosten saavuttaminen on jatkuvaa uudelleen järjestäytymistä, elämää.

Elämä on dynaaminen prosessi johon kuuluu alituinen liike ja muuntuminen. Se, mistä tuo liike eli elämä saa alkunsa, jää selittämättä. Elämän ymmärtäminen on elämän liikkeen tarkastelua, joka on itsessäänkin tuota samaa liikettä. Yhtäläillä kuin liikkeen alkusyy, ei ole tiedossa myöskään liikkeen päämäärä. Päämäärät liittyvät elämän liikkeen tarkasteluun ja siinä havaittaviin päämääriin, mutta ei itse liikkeen päämääriin. Historian tutkimuksessa tämä tarkoittaa, ettei muutoksille ja ihmisen toimille osana elämänvirtaa ole perusteita ja tavoitteita. Ihmisen tietoiseen toimintaan toki kuuluu tavoitteellisuus, josta enemmän seuraavassa luvussa *tietoisuus nousee yhteistoiminnasta*.

On turha pelätä, että ihmisen toiminta tai olemassa olo lakkaisivat ilman tavoitteita ja pyrkimyksiä. Elämänvirtamme ei seuraa tietoisista pyrkimyksistämme vaan pikemminkin päinvastoin. Tietoinen maailmamme pohjaa meille suurimmaksi osaksi tiedostamattomalle elämänvirralle. Tietoinen maailmamme on tärkeä yhteistoiminnan kannalta, muttei perustasolla ole itsessään edellytys olemassaolollemme.

Toiminnan virratessa onnistuneesti uudet kokemukset tulevat osaksi eliö-ympäristö –järjestelmän rakennetta. Aina tuloksia ei kuitenkaan saavuteta. Miten silloin käy? Jos estyneet tulokset ovat eliölle tärkeitä, eliö pyrkii saavuttamaan ne lisäämällä yritystä sekä etsimällä vaihtoehtoisia tapoja saavuttaa tulos. Tällainen tilanne rasittaa eliötä ja uhkaa

---

¹² Järvilehto 2000, 3- 4.

sen olemassaoloa. Eliö-ympäristö –järjestelmän hajaannus antaa mahdollisuuden saavuttaa ainakin jonkunlaisia tuloksia, vaikka toiminnan mahdollisuudet kokonaisuudessaan ovatkin näin rajoittuneet.¹³

Yksittäisen eliö-ympäristö –järjestelmän kannalta voidaan puhua positiivisesta ja negatiivisesta toiminnasta. Sen olemassaolo on osa suurta kokonaisuutta ja tuossa kokonaisuudessa kukin järjestelmä tekee voitavansa pysyäkseen hengissä. Viime kädessä on kuitenkin vain yksi eliö-ympäristö –järjestelmä, josta ei lopulta voida sanoa mitään. Vasta tietoisuuden muodostuminen jakaa maailman osiin ja mahdollistaa puhumisen positiivisista ja negatiivisista toiminnan tuloksista. Tämän luvun sisällön olisi voinut kuvata yksinkertaisimmin jättämällä tylysti koko luvun tyhjäksi.

Toiminnan virratessa tunne on positiivinen ja toiminnan estymistä seuraavaa hajaannusta värittää negatiivinen tunne. Tunteet ovat osa elämänprosessia. Eliö-ympäristö –järjestelmä voi olla yhtä aikaa sekä rakentumisen että hajaannuksen tilassa. Tämän vuoksi positiiviset ja negatiiviset tunteet sekoittuvat kaikin mahdollisin tavoin keskenään, mikä tekee tunteiden tarkan luokittelun mahdottomaksi.¹⁴ Ulkoapäin katsottaessa vaikeasti selitettävän ja typerän toiminnan syynä voi olla eliö-ympäristö –järjestelmän säilymisen kannalta mielekäs tai jopa välttämätön toiminta.

Tunteet ovat mahdollisesti yksi ensimmäisistä eliön tavoista saada tietoa omasta elämäntilanteestaan. Positiiviset ja negatiiviset tunteet ovat mahdollistaneet elävän systeemin selviytymisen ongelmistaan. Tämän vuoksi tunteilla on pitkä kehityshistoria ja jo alkeellisimmilla eliöillä on nähtävissä tunteiden esihistoriallisia muotoja.¹⁵ Eliö-ympäristö –järjestelmän aineisen rakentumisen ja hajaantumisen virrassa nuo tiedostamattomat tunteet ovat voimakkaita, koska ne ovat perustavaa laatua. Ihmisen kohdalla tiedostamattomat tunteet ovat yhtälailla osa toimintaamme, vaikka emme niitä luonnollisesti tiedostakaan.

---

¹³ Järvilehto 2000, 5-6.

¹⁴ Sama.

¹⁵ Sama.

Negatiiviset tunteet ovat omalla tavallaan tärkeitä kehitykselle, vaikka kehitys eteneekin positiivisten tulosten kautta. Negatiiviset tunteet kertovat eliö-ympäristö –järjestelmän organisoitumisongelmista, jolloin tilanne on ratkaisematta ja ongelmien todelliset syyt hämärän peitossa. Tunne antaa tietoa häiriötekijöistä, ja on äärimmäisen tärkeää käyttää tätä alkukantaista tietoa. Positiivisten tunteiden vallitessa eliö-ympäristö –järjestelmä laajenee ja toiminnan mahdollisuudet lisääntyvät, kun taas negatiiviset tunteet kertovat eliö-ympäristö –järjestelmän hajaantumisesta ja voivat olla sille vaarallisia.¹⁶

Ihmisen käyttäytymisen moninaisuus erilaisissa tilanteissa on lähtökohtaisesti seurausta eliö-ympäristö –järjestelmän luonteesta. Suurin osa käytöksen syistä jää aina näkemättä. Hetkellinen hajaannuksen tila on ihmisellekin luonteva tapa muuttuneessa tilanteessa hakea uusia toiminnan mahdollisuuksia. Mitä perustavammanlaatuista toiminnasta ihmisen kannalta on kysymys, sitä samankaltaisemmin voidaan ihmisten ajatella toimivan. On kuitenkin huomattava tilanteen voivan olla hyvinkin erilainen kahden eri ihmisen välillä, vaikka tarkkailijasta tilanteet näyttäisivätkin samalta.

Tunteet ja toiminnan tulokset ovat positiivisia tai negatiivisia tarkasteltavan järjestelmän kannalta. Muille eliö-ympäristö -järjestelmille nuo toiminnan tulokset ovat vain osa niiden toimintaa ja niiden merkitys määräytyy niiden omista lähtökohdista käsin. Kokonaisuuden kannalta minkään eliö-ympäristö –järjestelmän toiminnan positiivisuudesta tai negatiivisuudesta ei voi sanoa mitään, koska emme voi tietää elämän virran perussyitä tai päämääriä.

Yhden systeemin ajattelussa tiedon lisäys tarkoittaa uudelleen organisoitumista tai laajenemista, eikä oppimisen ja tieto siirtymistä ympäristöstä eliöön. Tieto on eliö-ympäristö –järjestelmän olemassaolon rakenne, joten elollista systeemiä ilman tietoa ei voi olla olemassa.¹⁷ Tiedon määrittäminen eliö-ympäristö –järjestelmän rakenteeksi tarkoittaa, että ilman tietoa ei voi saavuttaa tuloksia. Eliön ja ympäristön tekijöistä seuraa

---

¹⁶ Sama.

¹⁷ Järvilehto 2001b, [8], hakasuluissa oleva numero viittaa artikkelin numeroituihin kappaleisiin.

kulloinenkin lopputulos. Tietäminen tarkoittaa kykyä toimia ja saavuttaa tuloksia, mikä vahvistaa tiedon olemassa olon ja kuvaa eliö-ympäristö –järjestelmän rakennetta.¹⁸

Eliö-ympäristö –järjestelmä on kokonaisuudessaan aktiivinen saavuttaessaan tuloksia. Mikään järjestelmän osa ei toimi yksin, vaan eri osilla on oma roolinsa suhteessa tulokseen. Jalkapalloa potkaistaessa potkaisevan jalan lisäksi osallisia ovat tukijalka, pallo, nurmikko ja niin edelleen. Yksittäisen tekijän merkityksen tuloksen saavuttamiselle paljastuu, kun se poistetaan. Samaan tapaan voidaan tarkastella maaliin johtavaa eliö-ympäristö –järjestelmää, jossa mikään yksittäinen tekijä ei nouse ylitse muiden. ”Maali” on lopputulokseen johtava järjestelmän rakenne, johon kuuluu muun muassa molemmat joukkueet. Järjestelmän rakenteen ja osien kuvaaminen onkin jo toinen ongelma.¹⁹

Usein tunne ja tieto nähdään toistensa vastakohtina, koska tunteellisen toiminnan ei ajatella perustuvan tietoon. Tiedon vastakohta on tietämättömyys, ei suinkaan tunne. Tieto tarkoittaa mahdollisuutta saavuttaa toiminnan tuloksia, jolloin tunne ja tieto kuvaavat tuota prosessia eri näkökulmista. Tieto kuvaa tuloksen sisältöä eli rakennetta ja tunne organisoitumisen laatua. Tiedon luonteeseen eliö-ympäristö –järjestelmän rakenteena tulee lisätä tieto jonakin, josta voidaan kertoa muille tai itselle. Jälkimmäisessä mielessä tieto pohjaa tietoisuudelle ja minän olemassaololle.²⁰

Tiedostamattomalla tasolla eliö-ympäristö –järjestelmän organisoitumisen voi palauttaa elämän prosessiin, jonka perimmäistä olemusta ihminen ei voi ymmärtää. Tiedostamaton on kuitenkin merkittävä osa toimintaa, vaikka se ymmärrettävistä syistä jää vähälle huomiolle. Historiantutkijan näkökulmasta menneisyyden toimijan tiedostamattomat tekijät voivat jossain määrin tulla tutkijalle tietoisiksi. Historiantutkijan tietoisuus on kuitenkin rajallista koskien myös hänen omaa toimintaansa.

---

¹⁸ Sama, [9].

¹⁹ Sama, [34].

²⁰ Sama, [10].

2.2. Tietoisuus nousee yhteistoiminnasta

Yhteistyöhön kykenevän järjestelmän kehittymistä eli yksittäisten eliö-ympäristö – järjestelmien yhteen kietoutumista voidaan pitää ihmisen tietoisuuden lähtökohtana. Tietoisuus tuottaa uusia tuloksia, koska se mahdollistaa muiden ihmisten kutsumisen avuksi. Uutta tuloksissa on se, ettei niitä kukaan voisi saavuttaa yksin. Lisäksi tulokset vaihtelevat riippuen koko järjestelmän tilasta, koska tietoisuus ei ole ensisijaisesti lähtöisin yksilöstä, vaan se pohjaa yhteistyön tuottamiin yhteisiin toiminnan tuloksiin.²¹ Tietoisuuden luonteesta seuraa ajattelun ja toiminnan välinen yhteys, joka toimii molempiin suuntiin. Ajattelu ilmentyy toiminnassa ja suuntaa sitä, samaan aikaan kun toiminta luo uutta ajattelua.²²

Historian näkökulmasta yhteiset toiminnan tulokset ovat mahdollisia historiallisia lähteitä. Voidaan puhua inhimillisen toiminnan tuloksista kuten julkaistut ajatukset, instituutiot ja niin edelleen, jotka ovat nykyisyydessä olevia historiallisten kysymysten herättäjiä.²³ Yhteisen toiminnan tulokset eivät itsessään ole millään tapaa merkattuja historiallisiksi lähteiksi. Kaikki aiemman toiminnan tulokset, jotka ovat osa sen hetkisen järjestelmän rakennetta, voivat olla osa uutta toimintaa. Vasta tullessaan osaksi historian tutkimusta aiemmista tuloksista tulee mahdollisesti niin kutsuttuja lähteitä. Menneisyyden ihmisten tuotosten tulemista historiallisiksi lähteiksi voidaan pitää kierrätyksenä tai uusiokäyttönä. Koska historioitsija ei kykene hyppäämään menneisyyden toimintaan, hän joutuu käyttämään menneisyyden tuotoksia omassa toiminnassaan ja tämä tekee niistä historiallisia lähteitä. Voisi myös sanoa, että historioitsijan kertoma tarina sitoo tietyt nykyisyydessä olevat asiat osaksi menneisyyden tarinaa, jolloin niistä tulee historiallisia lähteitä.

Tunteet ovat tärkeä osa elämänprosessia. Tietoiset tunteet ovat tärkeä osa sosiaalista toimintaa, joka perustuu toisten aikomusten tunnistamiseen ja yhteensovittamiseen. Tunteet ilmaisevat osallistujien valmiutta yhteistoimintaan, eikä näin ollen henkilö ilman

---

²¹ Järvilehto 2001a, 3 ja Järvilehto 1995, 23.

²² Vrt. Hyrkkänen 2002, 24-25.

²³ Hyrkkänen 2002, 12.

tunteita näyttäyty yhteisölle ihmisenä. Tunteet eivät ole syy toiminnalle, vaan ne kuvastavat eliö-ympäristö –järjestelmän organisoitumisen laatua. Onnellisuus ei takaa oppimista, vaan hyvä oppiminen on onnellisuutta itsessään.²⁴

Toisaalta tietoisien tunteiden kautta yksilö hahmottaa yhteistyön tasoa ja omia mahdollisuuksiaan myötävaikuttaa toiminnan tulokseen. Tietoiset tunteet ilmaisevat siis toiminnan mahdollisuuksia. Lausahdus ”Olen surullinen” tarkoittaa, että on olemassa joitain esteitä tulosten saavuttamiselle ja yhteistyön tukemiselle.²⁵ Onnellisuus mahdollistaa esimerkiksi opiskelemaan ryhtymisen, mutta ei takaa hyvää oppimista ilman, että oppimistilanne sujumisellaan tekee oppijan onnelliseksi. Surullinen ihminen on jo valmiiksi hajaannuksen tilassa, ja hänelle on tärkeintä saada aikaan tuloksia edes joillain toiminnan alueella. Surullisuudestaan ei voi päätellä oppiiko henkilö hyvin vai huonosti. Opiskeluhetki voi tarjota mahdollisuuden saada edes joitain toiminnantuloksia aikaiseksi, tai toisaalta lisätä hajaannusta. Toisin sanoen oppimistilanteesta itsestään määräytyy siihen liittyvät tunteet.

Toiminnan tunteellisuus koskee myös historioitsijaa. Yhteistoiminnan tulosten saavuttaminen ja siihen liittyvä positiivinen tunne kuvastavat asioiden sujumista halutulla tavalla. Negatiiviset tunteet kertovat hajaannuksesta, jotka ovat sinänsä normaali osa ihmisen elämää. Hajaannuksen tilassa haetaan uusia toiminnan mahdollisuuksia, jotka historiantutkijalla voivat näkyä uusina oivalluksina. Hajaannuksen tila ei voi jatkua loputtomiin, vaan ihminen joutuu lopulta suuntamaan alueelle, jos hän voi saavuttaa tuloksia. Niinpä historiantutkimukseen kuuluvaa epävarmuuden sietokykyä voi lisätä opettelemalla työtapoja, jotka varmistavat edes jonkunlaisia toiminnan tuloksia. Sietokykyä myös lisää, jos työ ei ole elämän ainut asia. Tällöin työn tökkiessä ei koko olemassaolo ole vaakalaudalla.

Edellinen pätee myös tutkittaviin menneisyyden henkilöihin, joiden käytöstä tutkittaessa on huomioitava toiminnan jatkuvuuden vaatimus. Omista lähtökohdistaan käsin ihmisen on hajaannuksen kestäessä pidempään jossain vaiheessa varmistettava edes jonkinlaisia

---

²⁴ Järvilehto 2000, 8.

²⁵ Järvilehto 2001, [5].

toiminnan tuloksia. Tarkastelijalle toiminta voi näyttää hyvinkin järjettömältä ja samalla se voi kuitenkin olla toimijalle itselleen välttämätöntä.

Tiedon ollessa olemassaolon muoto se lisääntyy toiminnan tulosten lisätessä ja eriyttäessä olemassaoloa. Tietoinen tieto on vain pieni osa kaikesta tiedosta, eikä ehkä kovinkaan merkittävä siihen tietoon nähden, jota ei voida sanoin kuvata.²⁶ Ihminen on tietoinen yhteistoiminnan tuloksista eli opimme tietämään asioita vain toiminnan kautta.

Ihmisyhteisön toiminnan rajallisuus on ilmeinen ja siten myös tietomme määrä.

Mietittäessä menneisyyden ihmisen käsityksiä maailmastaan on tietämisen ja toiminnan yhteys avuksi. Ihmisen toimintaympäristöä ja hänen osallisuuttaan erilaiseen toimintaan tulee pohtia samaan aikaan, kun pohditaan hänen ajatteluaan ja käsitystään maailmasta.

Tietomme maailmasta on inhimillistä tietoa, joten kykenemme kuvaamaan maailmaa ainoastaan omilla termeillämme. Emme voi koskaan tarkasti tietää esimerkiksi lintujen tiedoista tai maailmasta. Voimme hahmottaa vain sen mikä osa maailmastamme on tärkeää sen toiminnalle. Paikallisina olentoina toiminnan mahdollisuutemme ovat rajalliset ja siten myös tietomme määrä on rajallinen. Tiede on yksi tapa laajentaa paikallisen alueemme rakennetta.²⁷

Kalelan²⁸ mukaan historiantutkijan tulisi olla tietoinen keiden todellisuudesta ja keiden kielestä on kulloinkin kysymys. Tulisi miettiä, ettei vain ole laittanut tutkittuja ihmisiä ajattelemaan ja toimimaan oman kulttuurinsa mukaisesti. Eliö-ympäristö teorian pohjalta on ilmeistä, että tutkimuksessa on aina kysymys tutkijan omasta kulttuurista ja sen mukaisesta ajattelusta. Ihminen ei pysty irtaantumaan omasta olemassaolostaan.

Tiedostamattomalla tasolla yhteistyö on ilmeinen, koska ei ole kahtiajakoa ja on vain yksi kokonaisuus. Esimerkiksi Euroopan imperialistisen menestyksen osaksi voidaan nähdä tiedostamaton yhteistyö uusille alueille mukana vietyjen kasvien ja eläinten kanssa²⁹.

---

²⁶ Sama, [10].

²⁷ Sama, [17].

²⁸ Kalela 2000, 108.

²⁹ McNeill 2003, 33.

Osana yhteisöä yksittäisen ihmisen keho saa työkalun aseman. Keho on samassa asemassa muiden ympäristön osien kanssa eli tulosten saavuttamisen väline. Ihminen voi tarkastella kättään siinä missä kädessä olevaa vasaraakin ja käyttää molempia tarkoituksiinsa. Toisaalta keho asettaa yksilön toiminnalle tietyn tarkastelupisteen, josta käsin yhteiset tulokset näyttäytyvät yksilölle.³⁰

Vaikka tietoisuuden ja yhteistoiminnan merkitystä ei voine liikaa korostaa, on tietoisuuden kehittymisellä myös epämiellyttävät seurauksensa. Rajanveto luonnon ja ei-luonnon välillä ei ole viime kädessä mahdollista³¹. Tietoisuus kuitenkin mahdollistaa maailman tarkastelun ja kahtiajaon muun muassa objekteihin ja subjekteihin, hyvään ja pahaan, luontoon ja ei-luontoon. Kehon ”ulkopuolinen” tarkastelu mahdollistaa illuusion objektiivisesta tarkastelijasta. Ihminen kuvittelee pystyvänä kuvaamaan luonnon sellaisena kuin se todella on. Eliö-ympäristö –teorian valossa tämä tarkoittaa vain ihmisen näkökulman absolutisoimista, kun samalla kadotetaan muiden eliöiden, myös muiden ihmisten, näkökulma. Illuusio ilmenee muun muassa ihmisen erottautumisella muista ihmisistä, vapaana tahtona ja minkä tahansa saavuttamisen mahdollisuutena.³²

Historiallisessa tutkimuksessa on kysymys tiettyyn tulokseen johtaneen järjestelmän rakenteen ja sen osien kuvaamisesta.³³ Kuvaaminen ei voi olla tyhjentävää, koska kaikki tekijät eivät ole koskaan tiedossa. Kuvaamisen objektiivisuutta vähentää myös se, että kuvaaminen on itsessään toimintaa mahdollisine lopputuloksineen. Helposti kuvaamme tutkittavan kulttuurin toiminnasta piirteitä, joista tutkittavilla itsellään ei ollut käsitystä eli tietoisuutta. Kuilu tutkijan ja tutkittavan välillä on sitä suurempi mitä erilaisemmat ovat niiden kulttuurit toiminnan näkökulmasta, mikä pätee myös tutkittavan kulttuurin tietoisuuden toiminnan tutkimiseen. Kuvaus jää osittaiseksi ja arvailujen varaan, koska tutkimuksen tuoma tietoisuus on seurausta tutkijan toiminnasta, eikä tutkittavasta kulttuurista. Mitä samankaltaisempaa tutkijan ja tutkittavan toiminta on, sitä enemmän tutkijan voi kuvitella sanovan jotain myös tutkittavasta kulttuurista. Historian tutkimisen

---

³⁰ Järvilehto 2001b, [14].

³¹ Haila 2001, 236 ja Stewart 1998, 357-358.

³² Järvilehto 2001b, [53].

³³ Vrt. Hyrkkänen 2002, 57-58. ”aatehistoria tutkii asioiden käsittämistä tulkitsemalla asioille annettuja merkityksiä”.

voi nähdä kulttuurintutkimuksen erikoistapaukseksi, jonka erikoispiirre on yhteistyön rajallisuus.

3. TIETOISUUDEN MONET KASVOT

3.1. Minä syntyy yhteistoiminnassa

Tietoisuuden kehittyminen tarkoitti myös yksilöiden ja ”minän” kehittymistä. Persoonallinen tietoisuus ei ole jotain yksilön ”sisällä” olevaa, vaan se edustaa yhteistoiminnan tuloksia yksilön näkökulmasta. ”Minällä” ei ole kaksijakoista luonnetta toimijana ja objektina. ”Minän” tarkastelu on omien toimintamahdollisuuksien tarkastelua osana kokonaisuutta yhteisten tulosten saavuttamiseksi. Ei siis ole ”sisäistä silmää”, joka tarkastelisi maailmaa ulkopuoleltaan. Persoonallisen tietoisuuden kehittyminen on suorassa suhteessa mahdollisuuksiin käyttää yleisiä toiminnan tuloksia omassa toiminnassa.³⁴

Yksilöt käsittävät olemassaolevana tilanteen aina omalla tavallaan, minkä vuoksi he voivat toimia hyvin eri tavoin, vaikka ulkopuolisen silmin tilanne näytti olevan sama molemmille. Käsitykset eivät seuraa tilanteesta mekaanisesti, vaan ovat yksilön luontainen tapa toimia tilanteessa. Toiminnan ymmärtämiseksi tulee asettua toimijan asemaan ja nähdä tilanne hänen silmin.³⁵ Yksilön luontainen tapa nähdä tilanne ja toimia siinä on seurausta aiemmista yhteistoiminnan tuloksista, joihin kyseinen yksilö on osallistunut.

Tietoisuuden ja kielen kehittymisen mahdollistama erottelu eliöön ja ympäristöön ja niin edelleen tukee yksilön suorittamaa oman roolinsa tutkimista. Yhteistoiminnan suuret saavutukset voidaan yhdistää omaan olemassaoloon. Samaan tapaan tunteet voidaan sijoittaa yksilön kehoon. Kyseessä on illuusio, jossa muiden toimijoiden osallisuus ja tuki yhteisessä toiminnassa sijoitetaan yhteen yksilöön. Juuri yhteistoiminnan organisaatio sisältää tarvittavat suhteet, jotka mahdollistavat yksilön erottautumisen.³⁶

---

³⁴ Järvilehto 2001a, 3-4.

³⁵ Hyrkkänen 2002, 42.

³⁶ Järvilehto 2001a, 7.

”Minän” olemassaolo mahdollistaa oman toiminnan tulosten tarkastelun, koska tulokset eivät ole pelkästään omia. Toimijana ei ole keho vaan ”minä”, joka on kokoelma yhteistoiminnan suhteita. ”Minän” yksilöllisyys muotoutuu sen rooleissa ja suhteissa yhteistoiminnassa. Yhteistoiminnan muodostama systeemi sisältää useita ”miniä” ja siten useita näkökulmia toiminnan tuloksiin, koska jokaisella osallistuvalla yksilöllä on oma näkökulma eli ”minä”. ”Minä” ei sijaitse kehossa, eikä siten kurki ulos kehon ikkunoista. ”Minä” on yhteistyö-järjestelmän piirre, joka määräytyy yksilön omasta kehosta käsin luoden ainutlaatuisen näkökulman maailmaan.³⁷

Yksilön kehittyminen ei poista tunteiden sosiaalista luonnetta. Tunteiden sisältö opitaan vallitsevan kulttuurin ja normien kautta. Tietoiset tunteet ovat täten ensisijaisesti normatiivinen ja sosiaalinen ilmiö, kuten kaikki tietoiset kokemukset.³⁸

Tunteiden sosiaalinen alkuperä selittää tunteiden sosiaalisen leviämisen. Miksi rakkaan ihmisen suru saa ihmisen surulliseksi? Miksi ihmiseen sattuu kun hänen lapsensa satuttaa itsensä? Läheisen ihmisen toiminnan rajoittuminen tarkoittaa yhteisten toiminnan tulosten rajoittumista. Mitä läheisemmän ihmisen toiminnan rajoittumisesta on kysymys, sitä voimakkaammin tunne leviää. Yhden yhteistyö-järjestelmän osan häiriöstä seuraa uudelleen järjestäytyminen. Yksilöiden tunteet kertovat tulosten saavuttamisen mahdollisuuksista ja yksilöt itsessään toimivat ryhmän toimintamahdollisuuksien ilmiäntajina. Näin esimerkiksi yhden lauman jäsenen pelästyminen voi saada koko lauman pakenemaan.³⁹

Mikä tahansa eliö-ympäristö –järjestelmän osa ja sen muutos voi toisen ihmisen tavoin aiheuttaa tunteita. Tämän vuoksi myös materiaaliset asiat voivat nostattaa voimakkaitakin tunteita. Tunne on sitä voimakkaampi mitä tärkeämmästä asiasta toiminnan kannalta on kysymys. Esimerkiksi tietokoneen rikkoontumien voi aiheuttaa suurtakin suuttumusta, jos se on ollut suuressa roolissa eli kovassa käytössä. Jossain toisessa tapauksessa tietokoneen rikkoontuminen voi merkitä vapaapäivää ja hymyä huulille. Yhteisössä tunne

---

³⁷ Järvilehto 2001b, [19].

³⁸ Järvilehto 2001a, 5.

³⁹ Sama, 6.

leviää yksilön yhteistyökyvyn pienenemisen seurauksena, jota suuttumus kuvastaa. Jos tietokoneen rikkoontuminen yhteisössä merkitsee useiden ihmisten toiminnan hankaloitumista, on siitä aiheutuva negatiivinen tunnekin voimallisempi.

Eliö-ympäristö –järjestelmä sijaitsee nykyisyydessä, jolloin menneisyys on nykyisyyden yksi ulottuvuus. Tultuaan kerran osaksi yhteistoiminnan organisaatiota eli yhteisöä, jossa yksilö siis määräytyy, yksilö ei pääse enää sen ulkopuolelle. Menneisyys on aina osa nykyistä eliö-ympäristö –järjestelmän rakennetta, joten sitä ei voi jättää taakseen. Menneisyys nykyisyyden rakenteena on myös perusta tulevalla toiminnalla eli tulevaisuudelle. Vaikka yksilö näyttääkin toimivan ja tuntevan asioita ajoittain yksin, ovat kaikki yksilön tietoiset tunteet ja toiminnan tulokset sosiaalisesti määräytyneitä.⁴⁰

Ajan merkityksen historiantutkimuksessa Kalela⁴¹ tiivistää kahteen seikkaan; aika on ihmisen merkityksellistämää ja siitä voidaan esittää vain päätelmiä. Kalela tarjoaa vähän esimerkkejä erilaisista tavoista hahmottaa aikaa ja näin syntyy mielikuva ajasta, joka on ihmisestä riippumaton. Eliö-ympäristö -teorian näkökulmasta olemassa on vain nykyisyys ja käsitys ajasta on ihmisen oma illuusio samaan tapaan kun esimerkiksi käsityksemme vapaasta tahdosta, joskin molemmat ovat toiminnan kannalta hyödyllisiä. Eliö-ympäristö –teorian valossa historia on nykyisen olemassaolon selittämistä eli menneisyyden kuvausta nykyisyyden kannalta tulevaisuutta silmällä pitäen. Historia ei selitä menneisyyttä itseään vaan nykyisyyttä luomalla kuvaa menneisyydestä. Menneisyyden kuvaus mahdollistaa toiminnan tulevaisuudessa.⁴²

Eliö-ympäristö -järjestelmän kannalta hyödyllisenä toimintana voidaan pitää toimintaa, jonka tulokset lisäävät toiminnan mahdollisuuksia tulevaisuudessa. Ihmisen käsitys maailmasta on kuitenkin aina rajallinen. Tämän vuoksi ihmisen tiedostamat toiminnan seuraukset voivat näyttää positiivisilta lyhyellä aikavälillä, mutta osoittautuvat pidemmällä aikavälillä kuitenkin negatiivisiksi eli vähentävät toiminnan mahdollisuuksia.⁴³ Historian tutkimuksessa tutkijan ja tutkittavan käsitys tutkittavan

⁴⁰ Sama, 4.

⁴¹ Kalela 2000, 137-138.

⁴² Järvilehto 1995, 36.

⁴³ Sama, 27.

toiminnan seurauksista poikkeavat toisistaan. Tutkittavalla on ollut omat käsityksensä toimintansa seurauksista, joiden ymmärtäminen luo ymmärrystä hänen toimilleen. Tutkijalla on usein mahdollisuus tarkastella toiminnan tuloksia laajemmin ja oppia yleisemmin ymmärtämään tapahtunutta. Ei tule unohtaa, että ihminen toimii aina järkevästi omista lähtökohdistaan käsin. Yrittäessään ymmärtää ihmisen toimintaa, historiantutkijan tulisi aina tavoitella juuri tuota henkilökohtaista järjellisyttä.

Kokemuksemme vapaasta tahdosta, kuten ajastakin, on todellinen. Vapaan tahdon kokemus perustuu puutteellisiin käsityksiimme toimintamme tuloksista eli tulevaisuudesta. Vapaata tahtoa siinä mielessä, että voisimme tehdä toisin kuin teemme, ei ole olemassa. Tekomme ovat seurausta yhden systeemin eli maailmankaikkeuden rakenteesta, josta siis tiedostamme vain pienen osan. Käsityksemme vapaasta tahdosta on ihmisten yhteistoiminnan kannalta tärkeä, luoden muun muassa kunnioitusta toisia toimijoita kohtaan.

Asettamamme tavoitteet eivät koskaan toteudu juuri suunnitellulla tavalla, koska tuloksessa realisoituvat tekijät eivät olleet olemassa tavoitteen asettamisen hetkellä. Paradoksaalisesti mitä enemmän ja tiukemmin haluaa saavuttaa tavoitteen, sitä kauempana lopputulos on tavoitteesta. Into seurata tavoitettaan rajoittaa yksilön toiminnan mahdollisuuksia.⁴⁴

Tavoitteiden toimintaa suuntaava luonne näkyy tarpeena yhdistää olosuhteita ja käsityksiä kuvaavia historian ulottuvuuksia, jotta pystyttäisiin edes jollain tapaa ymmärtämään menneisyyden ihmisten toimintaa.⁴⁵ Eliö-ympäristö -teorian termein tulisi huomioida menneisyyden ihmisten tietoinen ja tiedostamaton maailma. Historioitsija voi sanoa molemmista maailmoista jotain. Tietoista maailmaa voi tutkia toiminnan tulosten kautta, jotka näkyvät kielen lisäksi menneisyyden ihmisen tuottamina ympäristön muutoksina. Tutkija pääsee tarkastelemaan tiedostamatonta, koska hän on ulkopuolinen tarkastelemaansa kulttuurin nähden.

---

⁴⁴ Järvilehto 2001b, [36]-[38].

⁴⁵ Hyrkkänen 2002, 28-31.

Historiantutkija tutkii menneisyyden kulttuuria omasta maailmastaan käsin ja näkee siinä siten asioita, joita ei ollut kulttuurissa eläneille tietoisesti olemassa. Rajanveto sen suhteen, mitä menneisyyden ihmiset tiedostivat ja mitä eivät, on vaikeaa.

Mielenkiintoinen tuo rajanveto on kuitenkin siitä syystä, että se koettaa erottaa tutkijan oman kulttuurin käsityksiä tutkittavasta kulttuurista. Rajanvedon merkitys nousee valitusta historian ulottuvuudesta. Eliö-ympäristö teorian valossa historioitsija viimekädessä molemmissa tapauksissa luo toiminnan kautta omaa maailmaansa.

Elävää systeemiä ei voi olla ilman tietoa, minkä vuoksi jokaisen täytyy luoda tieto itse. Tietoa ei voi lähettää tai vastaan ottaa, koska olemassaoloa ei voi siirtää elävältä järjestelmältä toiselle. Toisen puheen ymmärtäminen tarkoittaa, että keskustelu on muuttanut ymmärtäjän olemassaoloa. Ymmärrystä kuvastavat uudet toiminnan mahdollisuudet.⁴⁶

Ajatteleva ja tietoinen toimija on sosiaalisten suhteiden ja prosessien joukko, eikä suinkaan verta ja lihaa. Yksilön rooli yhteistoiminnan tulosten saavuttamisessa luo kaikista muista erottuvan persoonallisuuden. ”Minä” voi olla olemassa vain suhteessa muihin.⁴⁷

Yksi syy siihen, miksi tietoisuuden ja erityisesti ”minän” merkitys toiminnalle on niin suuri, on ihmisten samaistuminen ”minäänsä”. Samaistuminen tarkoittaa, että sosiaalisesti muotoutunutta ”minää” pidetään omana itsenä. Tuolloin kaikki ”minään” kohdistuvat uhat koetaan uhkana itselle ja yhtäläillä ”minään” kohdistuvat kehut ja imartelut koetaan kohdistuvan itsen. Tämä johtaa toiminnan kannalta siihen, että ”minää” uhkaavia asioita vältetään kun taas sitä imartelevia asioita tavoitellaan. Historiantutkimuksessa ihmisen toiminnan ymmärtämisen kannalta kannattaa pohtia tutkittavan ihmisen kuvaa ”minästään”. ”Minä” on yhteistoiminnassa muotoutuva käsite siinä missä mikä muu tahansa käsite. ”Minästä” ei tarvitsisi huolehtia sen enempää kuin muistakaan sanoin kuvattavissa olevista asioista. ”Minän” voi nähdä erilliseksi itsestä, joka on muuttumaton. ”Minä” voi vaihdella ja se on sanoin kuvattavissa, mutta ”itse” on

---

⁴⁶ Järvilehto 2001b, [8].

⁴⁷ Sama, [21] ja [23].

se, jonka koemme muun muassa ajattelevan. Voimakkaasti ”minäänsä” samaistuvan ihmisen käyttäytyminen on jäykempää ja siten helpommin tutkittavissa.

”Minällä” ja erityisesti siihen samaistumisella on merkitystä myös historian tutkijan kannalta. Voimakas samaistuminen ”minään” jäykistää ja kaventaa toiminnan mahdollisuuksia, koska tuolloin huoli ”minää” uhkaavista asioista tai hyväksynnän hakeminen vie huomiota tutkimuskohteen ymmärtämiseltä. Historiantutkijan olisi näin ollen hyvä pystyä tarkkailemaan myös omia reaktioitaan tehdessään työtään.

3.2. Kieli, hyvä renki huono isäntä

Runon kirjoittaminen on maailman muuttamista siten, että tuohon maailman osaan, tekstiin, kiinnittyvä ihminen voi muuttua, kokea uusia asioita. Se miten lukija runoa käyttää, on aina mysteeri runoilijoille.⁴⁸

Ihmisen ja ympäristön erillisyyttä pidämme usein itsestään selvänä. Kielenluonne tukee kahtiajaon mielikuvaa, vaikei jakoa todellisuudessa ole olemassa. Kielen käyttäminen edellyttää, että kykenemme erottamaan objektin riippumattomaksi subjektin olemassaolosta. Ympäristön kuvaukset siis perustavat kahtiajaolle. Yhteistyö kuitenkin edellyttää objektin erottamista, jotta tulevaa toimintaa voitaisiin kuvailla.⁴⁹

Ihmisen puhuessa esimerkiksi ”metsästä” syntyy mielikuva jostakin ihmisen ulkopuolella itsessään olemassaolevasta. ”Metsä” tulee kuitenkin ymmärretyksi vain suhteessa ihmiseen ja sen toimintaan. Tarkoittamaamme metsää ei ole olemassa esimerkiksi metsässä oleville muurahaisille.⁵⁰ Tässä mielessä luonnon kuvaaminen näyttäytyy mahdottomalta johtuen kielen olemuksesta itsestään.⁵¹

---

⁴⁸ Järvilehto 1995, 12.

⁴⁹ Järvilehto 2001b, [27]-[28].

⁵⁰ Sama.

⁵¹ Stewart 1998, 358

Mahdollisuutemme kuvata subjekti on kieliopillinen väärinkäsitys. Toisin sanoin olemme laajentaneet kieliopillisesti mielekkään jaon subjektiin ja objektiin koskemaan todellisuuttamme. Kommentti ”Pauli maalaa taloa” esittää kahden objektin Paulin ja talon suhteen, koska sekä Pauli että talo ovat kommentoijalle objekteja. Vastaavalla logiikalla ”minä maalaan taloa” lausahdus antaa kuvan, että ”minä” ja talo olisivat objekteja. ”Minä” ei kuitenkaan ole erillinen kuvailtava objekti. ”Minästä” tehdään objekti samaistamalla se kehoon. Olisi kuitenkin omituista kuvata tilannetta, ”minun kehoni maalaa taloa”. Tietoisuus mahdollistaa oman kehon ja muiden objektien tarkastelun samanaikaisesti ja synnyttää siten kahden systeemin teorian.⁵²

Kieli on alkujaan kehittynyt organisoitumisen välineeksi pyrittäessä yhteisiin toiminnan tuloksiin. Sanat eivät ole symboleja asioille vaan ehdotuksia yhteistoiminnalle. Kieli on yhteisten toiminnantulosten historiallinen kokoelma. Kieli heijastelee ihmiskunnan historiaa ja kulttuuria.⁵³

Tietoisuuden voi määrittää mahdollisuudeksi kommunikoida ja viitata yhteisiin tuloksiin. Sanat kuvaavat vain toiminnan tuloksia, eivät itse toimintaa. Toiminnan kuvausta voidaan tarkentaa kuvaamalla toiminnan osatuloksia. Toimintaa kuvaavat verbit ovatkin näin ollen lyhenteitä tulosten sarjoille. Ihminen ei voi kuvata tai ymmärtää toimintaa, koska on itse jatkuvassa organisoitumisen liikkeessä.⁵⁴

Sanat kuvaavat aina vain osittain toiminnan tuloksia, koska puheen ja kielen tarkoitus on ensisijaisesti organisoida yhteisiin tuloksiin johtavaa toimintaa. Sanat ovat yhteisten tulosten ilmauksia. Esimerkiksi sana ”laiva” kuvastaa toiminnan tulosta eli osaa ihmisen todellisuudesta. Tulokset ja niiden nimeäminen pysäyttää kehityksen rajaamalla pois muita mahdollisia näkökulmia.⁵⁵

Kuvatessamme omaa ympäristöämme emme todellisuudessa kuvaa eliö-ympäristö – järjestelmäämme kuuluvia ympäristön osia. Kuvauksemme on tietyn maailman osan

⁵² Järvilehto 2001b, [29] – [30].

⁵³ Sama, [40].

⁵⁴ Sama, [41] ja Järvilehto 1995, 13.

⁵⁵ Sama, [42].

kuvaus ihmislajin näkökulmasta. Ihmisen koko maailma, niin kuin se ihmiselle näyttäytyy, on sosiaalinen maailma. Ihminen ei myöskään pysty kuvaamaan mitään hänelle todella yksityistä, koska hänen tietoisuutensa perusta on muiden kanssa jaetussa. Ihmisellä ei siis koskaan ole tietoista tietoa todellisesta ympäristöstä eikä eliö-ympäristö –järjestelmästä. Tietoinen maailmamme muodostuu toiminnan ja erityisesti sen tulosten kautta.⁵⁶

Ymmärtääkseni Hyrkkänen⁵⁷ näkee ihmisen maailman samaan tapaan ihmisen omaksi sosiaalisesti luomukseksi. Hän kuitenkin erottaa ihmisten keskinäiseen toimintaan liittyvät käsitteet luontoa kuvaavista käsitteistä perustellen, että ihmisten keskinäisiä käsitteitä kuten totteleminen ei ole olemassa ilman ihmistä. Sen sijaan esimerkiksi salamaniskut on helppo kuvitella olemassa oleviksi ilman ihmistäkin. Eliö-ympäristö –teorian pohjalta vastaava erottelu ei synny. Salamaniskut ja totteleminen ovat molemmat yhteistoiminnasta nousevia tietoisia kielellä kuvattavissa olevia toiminnan tuloksia. Salamaniskun käsite syntyy ihmisten yhteistoiminnan kautta ja määräytyy siten sosiaalisesti aivan kuten tottelemisenkin käsite. Molemmat vaikuttavat ihmisen toimintaan, mutta kertovat luonnosta yhtä vähän tai yhtä paljon. Tietoisuus on osa yhteistoimintaan osallistuvien toimintaa eli tietoisuus ohjaa ihmisen toimintaa.

Mitä on historiantutkijan totuus? Yhden totuuden sijaan totuudesta näyttää tulevan hyvin käytännöllinen ja alati muuttuva asia. Vaikka totuuden etsintä ei tämän seurauksena lakkaakaan, pikemminkin päinvastoin, on silti hyväksyttävä, ettei sitä koskaan absoluuttisessa mielessä löydy.⁵⁸ Maailman kuvaus todellisena ilman, että hyväksyy elämän toiminnallisen luonteen, tuntuu järjettömältä.

Opettamistilanteessa sanojen luonne ja niiden rajallisuus tulevat hyvin esille, sillä sanallinen kuvaus pyörällä ajamisesta ei auta pitkälle ajamaan opettelevaa. Sanoja enemmän opettaa esimerkki demonstraatio polkupyörällä ajamisesta. Opittuaan lopulta ajamaan polkupyörää ei kukaan kuitenkaan tiedä kuinka se tapahtui.⁵⁹

⁵⁶ Sama, [44].

⁵⁷ Hyrkkänen 2002, 37-38.

⁵⁸ Vrt. Kalela 2000, 139-166.

⁵⁹ Järvilehto 2001b, [46]-[50].

Samoin on historiasta oppimisen kanssa eli emme lopulta tiedä miten historiasta opimme. Jokainen historiaa lukenut ja siitä kiinnostunut tunnistaa lukiessaan saamansa miellyttävät Ahaa! -elämykset. Toiminnan positiivinen tunne kertoo lukijan maailman laajenemisesta ja uusista toiminnan mahdollisuuksista. Valitettavasti maailman muutos ja uudet toiminnan mahdollisuudet ovat usein hyvin rajallisia. Historian opetusten vaikutus on sitä voimakkaampi mitä moninaisemman toiminnan osana se on. Tämän vuoksi historian opettamisenkin tulisi olla moninaista, eikä esimerkiksi perustua pelkästään lukemiselle ja tenttimiselle.

Ihmisten yhteistoiminta on mahdollista, koska jaamme rakenteellisesti ympäristön osia. Emme kuitenkaan ole tietoisia eliö-ympäristö –järjestelmämme rakenteesta eli siitä mitä kaikkea oikeastaan tiedämme. Toimiessamme tiedämme aina enemmän kuin pystymme sanoin kuvaamaan. Sanoilla kuvaamme vain toiminnan tulosta emmekä itse toimintaa tai sen rakennetta, koska kuvaaminen on myös toimintaa. Emme kykene hyppäämään ulos elämän virrasta ja asettamaan sitä kuvaamisemme objektiksi.⁶⁰

Kieli on tärkeä osa ihmisenä oloa, usein toimivaa, mutta toisinaan taas ei. Kieli on kuitenkin vain yksi tapa luoda yhteistoimintaa ja yhteisiä tuloksia, ja joskus muut tavat kommunikoida voivat olla toimivampia. Ymmärrettäessä kieli laajassa mielessä kaikista ihmistoiminnan tuloksista tulee ”kieltä”, jolloin talo kutsuu asumaan, tie houkuttelee ajamaan ja kirja kuiskaa lukijalleen, ”lue minut”.⁶¹

Ainakin länsimaissa yhä suuremmat ihmismassat kietoutuvat toiminnan kautta yhteen ja saavat aikaan mitä erilaisimpia toiminnan tuloksia.⁶² Yhteistoiminnan lisääntyessä kasvaa tietoinen maailma. Tietoisuus voi sokaista näkemästä tietoisuuden rajallisuutta, mikä johtaa tiedostamattomien näkökulmien katoamiseen. Ihminen kadottaa kokonaisuuden ja sulkee itsensä tietoiseen maailmaansa.⁶³

---

⁶⁰ Sama.

⁶¹ Sama.

⁶² Ks. esim. Väyrynen 2001, 5-8.

⁶³ Vrt. Järvillehto 1995, 13.

Menneisyys on yhtä ennustamatonta kuin tulevaisuuskin. Historialliset tapahtumat eivät ole muuttumattomia eivätkä riippumattomia nykyhetkestä tai tulevaisuudesta. Menneisyys ei ole jotakin, mikä olisi joskus tapahtunut jollakin ”objektiivisesti” oikein kuvattavalla tavalla ja pysyisi siten ikuisesti samana.⁶⁴

3.3. Historia ihmisen ikioma illuusio

Käsityksemme menneestä, jota osaltaan historian tutkijainkin luo, on merkittävä osa tietoista maailmaamme. Tietoisuus nousee yhteistoiminnasta, joka luonnollisesti on paikallista. Tietoisuuden toiminnallisuudesta seuraa, että historia kietoutuu toimintaan. Historia ei kuvaa jotain itsessään olemassa ollutta menneisyyttä, vaan toiminnan mahdollisuuksia nykyisyydessä.

Historiallinen kertomus on kokoelma toiminnan tuloksia, jotka ovat aiemmin eläneiden ihmisten aikaansaannoksia. Historian tutkimus on toimintaa ja siten se lisää eliöympäristö –järjestelmän rakennetta, joka on tietoa. Nykyinen olemassaolon rakenne määrää tulevaisuuden, vaikka suurin osa tuosta rakenteesta jääkin ihmiseltä tiedostamatta. Tietoinen tieto on merkittävää yhteistoiminnan järjestäytymisen kannalta, koska se mahdollistaa osaltaan toiminnan yhteensaattamisen. Historiallinen tieto ei ole nykypäivästä riippumatonta menneisyyden kuvausta, vaan yhdessä historian tutkimuksen kanssa osa nykypäivässä tapahtuvaa toimintaa.

Menneen tai vieraan kulttuurin tai toisen ihmisen ymmärtäminen on ymmärtäjän maailman muuttumista. Tutkiminen on toimintaa, jossa tutkijan maailma muuttuu tuoden esiin uusia toiminnan mahdollisuuksia. Kuten edellä on jo mainittu, tutkija ei voi hypätä oman maailmansa ulkopuolelle ja kuvata ulkopuolisena menneitä tapahtumia. Objektiivisuus ja anakronismien⁶⁵ välttäminen tarkoittaa vain tutkijan rehellisyyttä itseään ja muita kohtaa. Tuolloin hän kertoo avoimesti kaikki tiedostamansa tavoitteet tutkimuksen suhteen. Tutkija ei siis pysty irtaantumaan oman kulttuurinsa käsitteistä ja sanomaan jotain tutkittavan kulttuurin käsittein. Tutkija voi toki sanoa jotain enemmän ja

---

⁶⁴ Järvilehto 1995, 37.

⁶⁵ Ks. esim. Kalela 2000, 83-85.

uutta, mutta se ei vie häntä lähemmäs oman kulttuurin ulkopuolella olevaa kulttuuria, jota ei tietyssä mielessä ole edes olemassa.

Pohdintojani historian olemuksesta tulee pitää yhtenä mahdollisena välineenä tai vasarana, kun itse historiaa lähdetään tutkimaan ja kirjoittamaan. Mieleeni tulee ajatus ihmisen aiheuttaman ympäristön lämpenemisen historian kirjoittamisesta. Ympäristön lämpeneminen uhkaa monien eliöiden lisäksi myös ihmisen olemassaoloa ja voi siten merkitä historian loppua.

4. OLEMASSAOLON KYSYMYS, YMPÄRISTÖHISTORIA

Ympäristöhistoria⁶⁶ termiä on luultavasti käytetty ensimmäisen kerran akateemisessa yhteydessä vuonna 1972. Ympäristöhistorioitsijoita kiinnostavista aiheista on kuitenkin kirjoitettu kuvailevien tekstien synnystä lähtien. Ammatillisessa mielessä ympäristöhistoriaa on tehty yli yhden sukupolven ajan.⁶⁷ Ympäristöhistoria on ilmaantunut aikana, jolloin erilaisten metodien tarkastelu on ollut yleistä tiedemaailmassa. Joidenkin mielestä ympäristöhistorian merkityksen tarkastelun voisi unohtaa, ja antaa ajan näyttää millaiseksi se muotoutuu. Jos ympäristöhistorian kuitenkin näyttäytyy hyödylliseltä ja opettavaiselta, on aika ja tarve pohtia sen olemusta.⁶⁸

Vahvin asema ympäristöhistorialla on Yhdysvalloissa, jossa ympäristöhistorian koulutusohjelmatkin ovat ensimmäisenä alkaneet. Euroopassa ympäristöhistorian tähänastinen menestys on ollut huomattavasti vaatimattomampaa, mutta jopa Yhdysvalloissa sen vaikutus valtavirran historiankirjoitukseen on ollut minimaalista. Tieteenalana ympäristöhistoria on nuori, joten alan julkaisut eivät ole laajalti luettuja ja Euroopan ympäristöhistorian yhteisökin perustettiin vasta vuonna 2000⁶⁹. Eteläisen Afrikan ja Australian ympäristöhistoria on vakaalla pohjalla, ja Kiinassa ja Latinalaisessa Amerikassakin ympäristöhistoria on hyvällä alullaan.⁷⁰

4.1 Tietoisuuden kaksijakoisuus

Tietoisuus jakaa ihmisen maailman kahtia; tietoiseen ja tiedostamattomaan. Ihminen irrottautuu tietoisuuden avulla maailmasta, todellisesta luonnostaan. Näin ollen tietoisuuden kehittyminen mahdollisti ihmiselle hänen suurimman syntinsä, erkaantumisen luonnosta.⁷¹

---

⁶⁶ ”environmental history”

⁶⁷ Sörlin 2005, 1.

⁶⁸ Sörlin 2005, 2. Ks. myös Stewart 1998, 362.

⁶⁹ Oma käännös termistä ”European Society for Environmental History”.

⁷⁰ McNeill 2003, 21-23 ja Sörlin 2005, 3-5.

⁷¹ Järvilehto 1995, 13.

Oman aikamme ympäristöongelmia voidaan tarkastella nykytilanteeseen johtaneiden muutosten kautta. Ympäristöongelmasta käsin tapauskohtaisesti määritetään mitkä ovat ongelman kannalta merkittävät tekijät. Tekijät määrittävät eliö-ympäristö järjestelmän, jonka nykyistä olemassaoloa eli rakennetta pyritään ymmärtämään tekijöiden kehitystä tarkastelemalla. Ympäristöhistorian kannalta tämä merkitsee tutkimuksen lähtökohdaksi nykyisyydessä olevia ympäristöongelmia.

Näin tapahtui erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla suosittujen ympäristöliikkeiden vaikutuksesta. Muiden mukana historioitsijat tulivat tietoisiksi uusista ympäristöongelmista. Monilla heräsi halu auttaa löytämään ratkaisuja ja palvella ihmiskuntaa tuottamalla käyttökelpoista menneisyyttä. Historioitsijat esimerkiksi toivoivat löytävänsä ongelmille alkuperän ja historian.⁷² Eliö-ympäristö –järjestelmän näkökulmasta ihmisen toiminta on kehojen ja ympäristön yhteenkietoutumista toiminnan tuloksiin, jotka ovat erottamaton osa toimintaa.⁷³

Historiatieteessä yli sadan vuoden ajan vahvasti esillä ollut valtiokeskeinen lähestymistapa ei yleensä sovi ympäristöhistoriaan. Ympäristöhistorian tarkastelun kohteena olevat ekologiset prosessit eivät tunne valtioiden rajoja.⁷⁴ Ympäristöhistoriassa määritellään tapauskohtaisesti mitä eliöitä ja ympäristön osia tarkasteltavan toiminnan tai ilmiön kannalta on syytä huomioida.

Ympäristöhistorian yhdeksi haasteeksi nousee tietoisien maailman ylivallan kyseenalaistaminen. Ympäristöhistoria voi tuoda esille menneiden aikojen toiminnan tavoitteiden ja lopputulosten välisiä ristiriitoja. Tietoinen toiminta on väistämättä rajallista todellisten lopputulosten arvioinnin suhteen. Tässä suhteessa ihmisen tietoisuuden luonne ei varmaankaan ole muuttunut, vaikka ajallisesti ja maantieteellisesti erottuvien kulttuurien välillä tietoisuuden erot voivat olla merkittäviä. Menneisyydestä kerrotut tarinat auttavat ymmärtämään tietoisuuden rajallisuutta toiminnan todellisten lopputulosten suhteen.

---

⁷² McNeill 2003, 15.

⁷³ Järvilehto 1995, 13.

⁷⁴ McNeill 2003, 35.

Ympäristöhistoriassa on jouduttu toteamaan, ettei mikään taho pysty yksiselitteisesti määrittämään mikä luonto on.⁷⁵ Ympäristöhistorioitsija joutuu itse määrittämään sen mitä luonnolla tutkimuksessaan tarkoittaa. Tietoiseen ja ei-tietoiseen jaon pohjalta luonnolla kuvataan sitä maailman perustaa tai osaa, josta ei olla tietoisia. Tässä mielessä luonnon kuvaaminen näyttäytyy mahdottomalta johtuen kielen olemuksesta itsestään.⁷⁶ Kun puhutaan esimerkiksi metsästä, puhutaan siitä ihmisen toiminnan osana. Mentäessä metsään mennään yhtä paljon tai vähän luontoon kuin astuttaessa kotiovesta sisään. Tietoisella tasolla eli asioista puhuttaessa metsä ja koti näyttäytyvät osana tietoisia toiminnan tuloksia. Tiedostamattomalla tasolla ollaanpa sitten metsässä tai kotona ollaan osana luontoa, luonnossa.⁷⁷

Tietoisesta maailmastaan ihminen voi vapautua oivaltamalla yhteytensä luontoon, hyväksymällä tietoisuutensa rajallisuuden. Ympäristöhistorian merkitys on tiedostamattoman olemassaolon oivaltamisessa ja uudenlaisten asioiden tietoiseksi tekemisessä, tietoisuuden laajentumisessa. Tietoisuuden laajeneminen uusille alueilla on jo itsessään merkki uudenlaisista toiminnan tuloksista mutta se tarkoittaa myös uusia toiminnan mahdollisuuksia jatkossa. Nykypäivän ympäristöongelmien keskelle uudenlaiset ajatukset, jotka mahdollistavat uudenlaista toimintaa tai muuttavat nykyistä toimintaa, tulevat tarpeeseen.

Ympäristöhuolen aiheuttama syyllisyudentunto on seurausta perusteettomasta dualistisesta vastakkainasettelusta ihmisen ja luonnon välillä.⁷⁸ Lisäksi vapaan tahdon näkeminen todellisena vielä lisää syyllisyudentuntoa. Koetaan helposti ahdistusta siitä, että ei pystytä tekemään oikeita päätöksiä ympäristön puolesta ja pitämään niistä kiinni. Dualistisen vastakkainasettelun yhtäläillä kuin vapaan tahdonkin suhteellisuuden oivaltaminen pienentää syyllisyudentuntoa ja vapauttaa toimintaan.

---

⁷⁵ Stewart 1998, 356.

⁷⁶ Sama, 358.

⁷⁷ vrt. Haila 2001, 235.

⁷⁸ Haila 2001, 235.

Miten sitten maailmaa muutetaan, jos ei valintoja tekemällä? Kysymykseen voisi vastata tyyliä ja lyhyesti, ettei mitenkään, koska maailma itsessään muuttuu. Ympäristöhistorian ilmestyminen historiatieteeseen ei ole ollut kenenkään päätettävissä, vaan on noussut ajastaan ja sen voi nähdä muun muassa mahdollistavan uudenlaista, entistä kokonaisvaltaisempaa toimintaa. Ympäristöhistorian pitäisi tehdä meidät nöyriksi, jotta ymmärtäisimme olevamme vain yksi laji muiden joukossa ja jakaisimme saamamme huomion biisoneiden, tsetse-kärpäsiä ja El Niño:jen kanssa.⁷⁹

4.2 Ympäristöhistorian teoriaa etsimässä

Ympäristöhistorian teoreettinen pohdinta on ollut vähäistä. Kuinka monet ympäristöhistorian sateenvarjon alle tulevat aiheet lopulta tarvitsevat ympäristöhistoriaa olemassaolonsa takeeksi? Kuinka monet aiheet tulevat toimeen, ja tulisivat jatkossakin, ilman ympäristöhistoriaa? Esimerkiksi sosiologian merkitys historialle yleensä on ollut merkittävä päinvastoin kuin ympäristöhistorian valtaviiran teoreettisille pohdinnoille. Onko ympäristöhistorioitsijoilla todellista halua yhtenäisyyteen, koska se vaatisi ammatin opillista ja teoreettista pohdintaa?⁸⁰

Ympäristöhistorian yksi oleellisimmista teoreettisesti kysymyksistä on kysymys luonnosta. Minä luonto nähdään ja mikä on ihmisen rooli siinä? Pelkkä luonnon keskipisteeseen asettaminen ei riitä. Luontokeskeinen lähestymistapa tekee tarkasteltavasta aihealueesta laajan, mikä toisaalta on yksi ympäristöhistorian suosion salaisuuksista. Laaja-alaisuus ei ole yksinomaan ympäristöhistorialle tavanomaista. Ongelmana kuitenkin on se, ettei historioitsijoita kouluteta erityisemmin laaja-alaisen synteisien tekoon, joten ympäristöhistorioitsijoiden uranäkymät eivät asian suhteen ole hyvät.⁸¹ Ympäristöhistorian hyödyllisyyttä silmällä pitäen edellistä merkittävämpää on ympäristöhistorian väliinputoaminen. Historian alalla ympäristöhistorialle jää helposti kaikki se historia, missä ihminen ei ole toimijana. Ympäristöhistorialle jää

---

⁷⁹ McNeill 2003, 36.

⁸⁰ Sörlin 2005, 9-10.

⁸¹ Sama, 13-14.

tutkittavakseen ihmisen toimintaympäristö, joka on jo luonnon- ja maantieteen tutkimuksen alaa.⁸²

Ympäristöhistorialta tuntuu olevan tutkimusongelma hukassa. Mikä olisi se yhteisesti jaettu aihe tai kysymys, johon yhteisvoimin haettaisiin vastausta? Ympäristöhistorian tutkimuksen kohteet ovat poliittisesti merkittäviä ja antoisia, mutta akateemiset tarkoitukset näyttävät jäävän hämärän peittoon. Ratkaisematta on ympäristöhistorian pääasiallinen kysymys, johon vastausta haettaisiin.⁸³

Donald Worster määrittää ympäristöhistorian kolmen eri kategorian avulla.⁸⁴ Kaikissa kolmessa ympäristöhistorian teoriaa käsittelevässä artikkelissa, joita käytin työssäni ympäristöhistoria teoreettisen pohdinnan ensisijaisena lähteenä, tuodaan esille Worsterin määritelmä.⁸⁵ Ensimmäisenä on luonnon tarkasteleminen ihminen mukaan lukien. Näkökulma on ekologinen ja tutkii siten muun muassa lajien käyttäytymistä ja ainevirtoja. Toisena tulee ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen tarkastelu, mihin kuuluvat muun muassa maatalous, tuotanto, kulutus ja ympäristön saastuminen. Kolmanteen ryhmään kuuluu aatehistorialliset tarkastelut sisältäen muun muassa luontoa käsittävät myytit ja ideologiat.

Worsterin määritelmä avaa valtavan tutkimuskentän ympäristöhistorioitsijoiden tutkittavaksi. Herää kysymys mikä olisi yhteistä kovin erilaisille ympäristöhistorian lähestymistavoille. Hyvin harvat ympäristöhistorian tutkimukset näyttävät kykenevän edes sisällyttämään kolme eri tasoa työhönsä.⁸⁶ Vaikeutena on muun muassa yhdistää maapallon eri osien eri aikakausia. Jo pelkät kielelliset vaikeudet ovat merkittäviä.⁸⁷

Eliö-ympäristö –teorian näkökulmasta Worsterin ympäristöhistorian jaon ensimmäinen osa tarkoittaisi ympäristön tutkimista sekä eliöiden toiminnan tarkastelua

---

⁸² Sama, 14.

⁸³ Sama, 18.

⁸⁴ Worster 1988, .

⁸⁵ McNeill 2003, 6; Stewart 1998, 353-354 ja Sörlin 2005, 5-6.

⁸⁶ Sörlin 2005, 6.

⁸⁷ Sama, 6-7.

tiedostamattomalla tasolla. Ihmisen toiminnan ymmärtämisestä ei kuitenkaan tuolloin voida puhua, koska tietoisuus on yksi merkittävä osa ihmisen toimintaa. Worsterin jaottelun toinen osa käsittelee eliö-ympäristö –teorian näkökulmasta ihmisen toiminnan tuloksia ja eri ympäristönsien roolia siinä. Ihmisen toiminnan ymmärtäminen jää pinnalliseksi, koska tietoinen ja tiedostamatonkin toiminta jää vähälle huomiolle. Viimeinen Worsterin kohta näyttäytyy tietoisuuden tarkasteluna, erityisesti suhteessa luontoon. Ajattelun ja ideologioiden tarkastelu irrallaan toiminnasta näyttäytyy eliö-ympäristö –teorian valossa arveluttavalta.

Kaikkien kolmen kohdan sisällyttäminen yhteen ja samaan tutkimukseen tekee siitä kattavan. Kolme eri kohtaa näyttäytyvät kuitenkin erillisiltä ilman niitä yhdistävää teoriaa. Worsterin kaikki kolme kohtaa pohjaavat ihmisen ja luonnon erottelulle. Ensimmäinen kohta tekee jaon ihmisen ja muun elollisen välillä vaikkakin osa ihmisestä otetaan mukaan. Toinen kohta tarkastelee ihmisen toimintaa suhteessa luontoon ja päinvastoin. Kolmantena tarkastellaan ihmisen tietoisuutta luonnosta.

Edellä esittämäni eliö-ympäristö –teorian pohjalta koetan alla esittää uudenlaisen kuvauksen ympäristöhistorian ulottuvuudesta, mikä yhdistäisi kaikki kolme Worsterin kuvaamaa ympäristöhistorian osa-aluetta teoreettisesti toisiinsa. Muistutettakoon, ettei kysymyksessä ole sen ainoan oikean kuvauksen esittäminen, vaan toivottavasti uusia toiminnan mahdollisuuksia antavan kuvauksen esittämisestä ympäristöhistoriasta kiinnostuneille.

Kaikki kolme Worsterin tasoa ovat ihmisen tietoisia kuvauksia maailmastaan. Tietoisuus taasen nousee yhteistoiminnasta ja on samalla osa toimintaa. Ihminen ei voi kuvata luontoa itsensä ulkopuolella, vaan ainoastaan omia toiminnan tuloksiaan tai mahdollisuuksiaan. Ekologinen, sosiologinen tai filosofinen kuvaus ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta on ihmisen toiminnan kautta tietoisuuteen nousutta. Ihminen ei kuitenkaan tule tietoiseksi itsensä ulkopuolisesta maailmasta, jota hän ei ole aiemminkaan tiedostanut. Ihminen tulee tietoiseksi yhteisistä toiminnan

mahdollisuuksistaan, joita rajoittaa tai määrää meille aina tuntemattomaksi jäävä, sanoin kuvaamaton tai meille kokonaan olemassaolematon maailma.

Ihmisen muista eliöistä poikkeavan tietoisuuden suurenmoisuus ei ole se, joka erottaa ihmisen muista eliöistä. Tietoisen maailman rajan vetää yhteistoiminta ja erityisesti mahdollisuus olla siinä osallisena. Esimerkiksi ihmisen ja suden maailmojen erilaisuus johtuu toiminnan erilaisuudesta ja yhteistoiminnan vähäisyydestä. Yhteistoiminnan rajoittuneisuuden taustalla on kehollinen erilaisuus. Susi ja ihminen poikkeavat kehollisesti niin paljon toisistaan, ettei yhteistoimintaa helposti synny. Toisaalta koira on osoitus siitä, että yhteistoiminta ei ole kokonaan poissuljettu mahdollisuus, ja toiminnan kautta on mahdollista löytää osittain yhteinen maailma. Vastaavasti kaksi toisilleen täysin vieraista kulttuureista tullutta ihmistä ovat yhteistoiminnan puutteen vuoksi yhtä vieraita toisilleen kuin susi ja ihminen.

4.3 Ympäristöhistorian globaali ulottuvuus

Eliö-ympäristö –teorian pohjalta ei näytä olevan suurta periaatteellista eroa sillä selitetäänkö menneisyydessä, nykyisyydessä tai vaikka vieraassa kulttuurissa olevaa toimintaa. Vaikeaa on eri eliö-ympäristö –järjestelmien yhteensovittaminen, mikä näkyy esimerkiksi uudenlaisen yhteistyön vaikeutena globaaleista tarpeista huolimatta.⁸⁸

Tavaroiden tuottaminen ja kuluttaminen on yksi tapa nähdä ihmisten yhteistoiminta. Yhteistoiminta tarkoittaa yhdessä toimimista vapaaehtoisesti tai pakosta, riippumatta siitä kuinka erilaisia seurauksia yhteistoiminnasta on sen eri osapuolille. Yhteistoiminta ei ole myöskään paikkaan sidottua. Ainakin länsimaissa yhä suuremmat ihmismassat kietoutuvat toiminnan kautta yhteen ja saavat aikaan mitä erilaisimpia toiminnan tuloksia.⁸⁹ Moniko ihminen on mukana länsimaisen kulutusyhteiskunnan toiminnassa? Pitäisi kai mieluummin kysyä kuka ei ole mukana. Jätämme helposti ulkopuolelle köyhimpien maiden ihmiset, vaikka länsimainen ”hyvinvointi” ei ole mahdollista ilman heidän panostaan. Yhteistoiminnan osalliset määrittyvät kulloisenkin yhteistoiminnan

---

⁸⁸ Lehtinen 2003, 20.

⁸⁹ kts. Väyrynen 2001, 5-8.

lopputuloksen suhteen. Loppuun asti vietyinä tämä tarkoittaisi kaikkien liittymistä kaikkeen toimintaan. Yksittäistä toimintaa ja sen tuloksia tarkasteltaessa on kuitenkin mielekäästä tehdä tarpeen mukainen rajaus.

Edellä esittämäni näkemys ihmisen vapaan tahdon luonteesta sekä tietoisuuden ja toiminnan kietoutumisesta toisiinsa maalaa kuvaa tietoisuuden rajallisuudesta ja toisaalta sen valtavasta merkityksestä ihmisen toiminnalle. Mitä voimme tehdä esimerkiksi globaaleille ympäristöongelmille, jos vapaa tahto ymmärretään harhaksi? Jos emme voi tehdä todellisia valintoja asioiden välillä, onko meidät tuomittu fatalistiseen passiivisuuteen osana kokonaisuutta?

Ymmärrys tietoisuuden rajallisuudesta ja kokonaisuuteen kuulumisesta voi vapauttaa toimimaan tässä ja nyt. Lisäksi vapaantahdon rajallisuuden ajatus mahdollistaa positiivisen nöyryyden elämää kohtaa; ihminen ei ole täällä yksin, emmekä voi koskaan tietää kaikkea. Pakottaminen ei ole oikea lähtökohta toiminnalle vaan vapautuminen ja itseensä - maailmaansa - luottaminen. Rationaalisuuden tuoman pakon sijaan oleellista on se, miltä maailma näyttää ja miten se heijastuu toimintaan. Kasvatus, mainostaminen, tiedottaminen, uutiset ja niin edelleen saavat näin entistä suuremman merkityksen.

Bruce Mazlish lähtee globaalin historian⁹⁰ muotoilussaan liikkeelle nykypäivän maailmasta, jonka perustana on kuva maailmasta avaruudesta käsin. ”Avaruusalus maa” –näkemystä vahvistavat olemassa olevat ydinvoiman ja ydinaseiden aiheuttamat uhat, ympäristöongelmat sekä ylikansalliset yritykset. Maapallon laajuisille ilmiöille yhteistä on kansallisvaltioiden rajojen ylittäminen. Globaali historia Mazlishin tarkoittamassa mielessä on uusi näkemys, joka monilta osin eroaa muun muassa maailman ja universaalien historian näkemyksistä.⁹¹

Mazlishin globaalissa historiassa eliö-ympäristö –järjestelmä rajautuisi maapallon laajuiseksi, mikä ei vielä kerro mitä eliöitä ja ympäristön osia kulloinkin kuuluisi

---

⁹⁰ Globaali historia on suomennettu Mazlishin termistä global history, jonka hän erottaa muun muassa termeistä universal history ja world history.

⁹¹ Mazlish (1993), 1-6.

tarkastelun piiriin. Ympäristöhistorian kannalta globaali ulottuvuus perustuu ympäristöongelmien syiden ja seurausten laajuuteen. Esimerkiksi ihmisen toiminnan aiheuttama ympäristön lämpeneminen on maapallon laajuinen ilmiö ja siten sen historian ymmärtäminen vaatii maapallon laajuista näkökulmaa.

Uuden historia ulottuvuuden olemassaolon perustelut voidaan tiivistää neljään vaatimukseen. Ensinnäkin aiheen on täytynyt olla olemassa jossain vaiheessa menneisyyttä tai edes nykyisyydessä. Esimerkiksi feministisen historian kannalta naisia on aina ollut likipitään puolet ihmisestä. Naiskysymyksiä ei kuitenkaan ole laajassa mitassa aiemmin käsitelty, vaikka nykyinen tietoisuus naiskysymyksistä mahdollistaa niiden olemassaolon ja tutkimisen. Tämä vastaakin esimerkkimme kohdalla toiseen vaatimukseen eli aiheen olemassaolon tiedostamiseen. Kolmanneksi aiheen täytyy olla sovelias historiatieteelle. Feministisen historian kohdalla tämä tarkoittaa toistaiseksi osittaista voittoa katkerassa taistelussa omasta olemassaolostaan. Neljänneksi aiheen täytyy olla uusi eli sitä ei ole jo käsitelty olemassa olevien historian ulottuvuuksien toimesta. Naiskysymyksiä ei ole ennen feminististä historiaa käsitelty riittävässä määrin ja systemaattisesti, joten se täyttää neljännekin vaatimuksen ja sitä voidaan näin ollen pitää elinkelpoisena uutena historian ulottuvuutena.⁹²

Onko globaalin historia aihe sitten olemassa? Globaali historia on tarinoiden kokoelma ihmisistä kokonaisuutena. Se ei ole maantieteellisesti eikä sukupuolen, etnisen taustan tai uskonnon mukaan rajattua. Näin ollen feministinen historia ei ole globaalia historiaa.⁹³ Feministisen historian aiheista voi tulla globaalia historiaa näkökulmaa tarkistamalla. Esimerkiksi tasa-arvon historia globaalin historian näkökulmasta tarkoittaisi tasa-arvon toteutumisen tarkastelua maapallon laajuisesti rajoittamatta näkökulmaa sukupuoleen, alueeseen tai etniseen ryhmään. Naiset olisivat tällöin osana tasa-arvon toteutumisen tarkastelua. Globaalin historian ulottuvuus ei tarkoita, että muissa historiallisissa ulottuvuuksissa olisi jotain vikaa. Esimerkiksi feministisellä historialla on oma paikkansa ja tehtävänsä, jota uusi globaalin historian ulottuvuus ei vähennä vaan pikemminkin

---

⁹² Goodwin (1993), 28.

⁹³ Sama, 29.

päinvastoin. Globaalin historian ulottuvuus nousee ajastamme ja vastaa erityisesti globalisoituvan maailman haasteisiin hahmottaa maailmaa.

Globaali historian olemassaolo uutena historian ulottuvuutena vaatii siis myös tietoisuutta käsittelemänsä aiheen olemassaolosta eli maapallon laajuisesta näkemyksestä. Asia tulee selvitettyksi vastaamalla kysymykseen: mitkä historialliset muutokset ovat luoneet globaalin tietoisuuden, joka on globaalin historian edellytys? Ainakin osa vastausta on taloudellinen ja tekninen kehitys poliittisine ja eettisine kysymyksineen. Kulttuuristen ja uskonnollisten elementtien vaihto on ollut osana arvojen ja eettisten näkemysten jakamista. Ympäristökysymykset ovat nousseet muun muassa otsonikadon ja ilmastonmuutoksen myötä globaalia tietoisuutta muodostaviksi tekijöiksi. Ihminen on tänä päivän valloittanut kaikki maailman kolkat ja jättänyt jollain tapaa jälkensä kaikkialle biosfääriin. Minkään maan kehitys ei enää tapahdu tyhjiössä vaan on osa globaalia rakennetta, joka määrää resurssien käytöstä. Ajatuksensa Goodwin kiteyttää suoraan ja osuvaan lainaukseen lastenkirjasta *The Big Brag*.⁹⁴

*I looked 'cross the ocean, 'way out to Japan.
For I can see farther than anyone can...
I looked across Egypt; then took a quick glance
Across the two countries of Holland and France.
Then I looked across England and, also, Brazil.
But I didn't stop there. I looked much further still.
And I kept right on looking and looking until
I'd looked 'round the world and right back to this hill!
And I saw on this hill, since my eyesight's so keen,
The two biggest fools that have ever been seen!⁹⁵*

Kolmantena tuli kysymys globaalien aiheiden soveltuvuudesta historian tutkimukseen. Esimerkiksi syntyvyyden ja kuolleisuuden globaali tarkastelu historiallisesta näkökulmasta näyttää sangen hedelmälliseltä. Perinteisesti maatalousyhteisöjen

---

⁹⁴ Sama, 30-37.

⁹⁵ Sama, 33. Suora lainaus tohtori Seussin lasten kirjasta *The Big Brag* vuodelta 1986.

syntyvyys- ja kuolleisuusluvut ovat olleet vuositasolla 4 prosentin luokkaa. 1900-luvun puolivälistä kuolleisuus on laskenut kehitysmaissa selvästi ja johtanut syntyvyyden säilyessä entisellä tasollaan jopa 3 prosentin vuosittaiseen väestökasvuun. Toisaalta useimmissa Aasian maissa syntyvyys on muutaman viimeisimmän vuosikymmenen kuluessa vähentynyt ja näin tuonut syntyvyyden ja kuolleisuuden takaisin samalle tasolle. Euroopasta puolestaan muutti 60 miljoonaa ihmistä ympäri maailmaa ajanjaksolla 1850-1960. Määrä vastasi viidesosaa ajanjakson alun Euroopan asukasmäärästä.⁹⁶ Globaali näkökulma voisi siis olla hedelmällinen, uusi historian ulottuvuus.

Goodwin väläyttää myös energiankäytön muuttumista keräilijä-metsästäjille arvioidusta 2000 kcal:sta henkeä kohti päivässä. Maatalouden harjoittajat ennen fossiilisen polttoaineen käyttöä kuluttivat 10 000-20 000 kcal henkeä kohti päivässä. Teollisuusmaiden energian kulutuksen ollessa noin 120 000 kcal henkeä kohti päivässä. Väestömäärän muutosten ja energiankulutuksen muutosten historiat käyvät esimerkeistä ihmisen ja hänen yhteisöjensä kehitykselle.⁹⁷

Neljäntenä oli kysymys siitä, eivätkö olemassa olevat historian ulottuvuudet jo käsittele globaalin historian kuvaamaa aihetta? Paikallinen ja valtiokeskeinen historiankirjoitus värittää suurinta osaa historiankirjoista, mistä seuraa kielteinen vastaus esitettyyn kysymykseen. On kuitenkin oletettavaa, että perinteinen eliitti-näkökulmainen historia pitää tietynlaisen sijansa uuden sosiaalisen historian kasvattaessa suosiotaan. Feministinen historia kuitenkin todennäköisesti saa näkökulmansa läpi perinteisen ja sosiaalisen historian piirissä, koska on vaikea kuvitella perusteita erilliselle mies- tai nais-lähtökohdalle historiankirjoituksessa. Näiden ohessa globaalin historian ulottuvuus olisi lisä jo olemassa oleviin historian ulottuvuuksiin ja vastaisi omalta osaltaan nykypäivän maailman ymmärtämisen haasteisiin.⁹⁸

Yksi vaikeimmista kysymyksistä globaalille historialle on selvittää se tosiasia, että mitä useammat tunnistavat globaalin identiteettinsä, sitä voimakkaammin he samalla

---

⁹⁶ Goodwin (1993), 37-41.

⁹⁷ sama.

⁹⁸ sama.

tiedostavat oman erityisen paikallisen identiteettinsä.⁹⁹ Eliö-ympäristö –teorian näkökulmasta globaalin ja paikallisen ongelma kietoutuu yhteen ja näyttäytyy saman asian eri puolina. Tietoisuuden ollessa osa toimintaa ja muotoutuessa sen kautta, globaali tietoisuus syntyy paikallisen toiminnan hajaantumisesta ja yhdistymisestä.

Hajaantuminen tarkoittaa yksittäisen ihmisen lisääntyneitä mahdollisuuksia matkustaa maapallolla, jolloin hän voi olla osa useita paikallisia yhteisöjä. Globaalia tällaisesta tietoisuudesta tekee yksittäisen ihmisen mahdollisuus olla osana useiden ympäri maapalloa olevien paikallisten yhteisöjen elämää entisen yhden yhteisön sijaan. ”Globaalit” ihmiset muuttavat osaltaan paikallisia yhteisöjään, koska heidän kokemuksensa poikkeavat aina jossain määrin kulloisenkin paikallisen yhteisön kokemuksista.¹⁰⁰

Paikallisen toiminnan yhdistymisen voi nähdä olevan seurausta tiedonsiirron teknisestä kehityksestä kuten radio, puhelin, televisio ja internet. Tämä mahdollistaa tapahtumien seuraamisen ympäri maapalloa yhdestä paikasta käsin eli paikallisesti. Tietoisuuden kannalta tämä tarkoittaa kuitenkin hyvin rajoittunutta muutosta, koska tiedon saanti on usein yksisuuntaista ja osallistumismahdollisuudet hyvin rajalliset. Tämä näkyy muun muassa ihmisten turtumisena maailmalta lähetettyihin tv:n uutiskuviin. Puhelin ja internet sähköposteineen ovat kaksisuuntaisia, joskin konkreettinen toiminta on niissäkin rajoittunutta. Globaalia tietoisuutta voisi kuvata eri paikallisten toimijoiden yhteistyön mukanaan tuomana tietoisuuden muutoksena.

Globaali tietoisuus ei siis ole millään muotoa vastakohta paikalliselle ja ihminen ei sen vuoksi vapaudu paikallisuudestaan. Paikallisen toiminnan hajaantumisen ja yhdistymisen yhteisvaikutuksesta tietoisuus maapallosta yhtenä rajallisena paikkana on kasvanut ja jatkaa kasvuaan ainakin lähitulevaisuudessa.¹⁰¹ Tietoisuuden muutos mahdollistaa globaalin historian synnyn. Vastapainoksi perinteiselle historialle, missä hyvät ja pahat ihmiset asettuvat vastakkain, globaalissa historiassa vastakkain asettuvat ihmiskunta ja sen toiminnan seuraukset maapallon elämälle. Historia koettaa ymmärrystä lisäävänä ja

---

⁹⁹ Sama, 41.

¹⁰⁰ Vrt. Beck (1999), 99-102.

¹⁰¹ sama.

tulevaisuutta valottavana osoittaa ihmiselle, mitä tehdä ollakseen hyvä ja oppiakseen elämään tasapainossa ympäristönsä kanssa.¹⁰²

Mazlish näkee maailmanhistorian keskittyneen sivilisaatioihin. On kuitenkin selvää, etteivät sivilisaatiot ammu avaruusraketteja, pystytä televisioverkkoja tai organisoitu työvoimaa maailmanlaajuisesti. Historiankirjoituksessa sivilisaatiot ovat korvaantuneet valtioilla. Globaali historia menee pidemmälle ja tarkastelee valtioiden rajat ylittävää prosessia.¹⁰³ Valtiot eivät näytä häviävän toistaiseksi mihinkään, mutta niiden merkitys toimijoina globaaleissa asioissa on vähenemässä. Uusia toimijoita ovat muun muassa kansainväliset organisaatiot sekä ylikansalliset yritykset. Lisäksi kansainväliseen toimintaan osallistuu valtiotason alapuolelta paikallisia toimijoita vaikuttamalla ja verkostoitumalla erilaisten muiden toimijoiden kanssa ympäri maapallon. Historialle tämä merkitsee haastetta vastata osaltaan nykyisen maailman ymmärtämiseen kirjoittamalla uudenlaisia tarinoita menneestä. Tarinoita, jotka kertovat nykyisenlaiseen, uudella tapaa globaaliin ja paikalliseen maailman johtaneesta kehityksestä auttaen meitä toimimaan ajassamme.

4.4 Onko ympäristöhistoriasta eläjäksi

Tarkastelen seuraavassa niiden neljän vaatimuksen kautta, jotka Mazlish on esittänyt uuden historian ulottuvuuden olemassaololle, onko ympäristöhistoriasta eläjäksi historiatieteen kentällä.¹⁰⁴ Ensimmäiseksi tulee siis kysyä, mikä olisi ympäristöhistorian tutkima aihe? Ympäristöhistorian kohdalla kerrottavan tarinan aiheena voisi olla ihmisen toiminta osana ympäristöä, jolloin ihminen on tietoinen vain toiminnan tuloksista. Aiheena ei siis ole ihmisen ja luonnon välinen vuorovaikutus. Eliö-ympäristö –teorian näkökulmasta ympäristöhistoria olisi eliö-ympäristö –järjestelmän kuvaamista, erityisesti sen tietoisten, sanoin kuvattavissa olevien tulosten osalta. Ympäristöhistorian aiheena on eliöiden, etupäässä ihmisten, yhteistoimintojen tulokset, tai tarkemmin ottaen tulosten

---

¹⁰² Goodwin (1993), 41.

¹⁰³ Mazlish (2005), 20.

¹⁰⁴ Mazlish 1993, 28.

sanalliset kuvaukset. Tulosten kuvaaminen on itsessään toimintaa, joten ympäristöhistoria ei voi eristäytyä nykypäivän toiminnasta. Ympäristöhistorian tutkimukset eli toiminnan tulosten sanalliset kuvaukset antavat mahdollisuuden uudenlaiseen toimintaan.

Ympäristöhistoria ei nouse ihmisen viisaudesta tai ajattelusta, vaan muun muassa ympäristöongelmien aiheuttamista toiminnan ja tietoisuuden muutoksista. Viimekädessä ympäristöhistorian olemus ja synty jää meille yhtäläillä mysteeriksi kuin mikä tahansa tiedostamamme asia.

Toisena vaatimuksena Mazlish esittää aiheen olemassaolon vaatimuksen, mikä tarkoittaa yleistä tietoisuutta aiheesta.¹⁰⁵ Onko siis olemassa yleistä tietoisuutta ihmisen toiminnasta osana luontoa? Kysyttäessä tietoisuutta ihmisestä toimijana osana luontoa, eikä ihmisen ja luonnon välisestä suhteesta, ei tietoisuuden olemassaolo näytä itsestään selvältä. Sörlin ja Warde katsovat sosiaalisen ekologian ja systeemiteorioiden jääneen ympäristöhistoriallisissa tarkasteluissa hyvin pienen joukon näkökulmaksi. Tietoisuus aiheesta näyttää olevan vaatimatonta, mutta sen voi nähdä olevan kasvussa.¹⁰⁶

Usko oman aikamme jumalaan eli tieteeseen näyttää olevan muutoksen kourissa. Tieteelle lankeaa yhä useammin käytännönläheisiä tehtäviä, pelkän totuuden etsinnän sijaan. Myös globaalit ympäristöongelmat ovat auttaneet näkemään riippuvuutemme ympäristöstä. Toisaalta tietoisuus ympäristöhistorialle esittämästäni aiheesta on samaan aikaan ympäristöhistorian tavoite. Tältä osin ympäristöhistoria jää odottamaan, samalla aktiivisesti osallistuen, olemassaolon perustan eli aiheen vahvistumista ja selkeytymistä. Tietoisuus ihmiskunnasta osana maapallolla ilmenevää elämää ja ihmiskunnan toimien vaikutuksesta siihen näyttää olevan alullaan.

Kolmantena vaatimuksena on aiheen sopivuus historiatieteelle, joka tulee perustelluksi, mikäli tietoisuus ympäristöhistorian aiheesta katsotaan olevan olemassa. Jos näkemyksemme itsestämme ja maailmastamme on muuttunut tai täydentynyt kuvalla, jota myös eliö-ympäristö –teorian pyrkii kuvaamaan, ympäristöhistorian olemassaolo

---

¹⁰⁵ Sama.

¹⁰⁶ Ks Mazlish 2005, 5.

tulee perustelluksi. Historiantutkimus koettaa ymmärtää ihmisen käyttäytymistä, jolloin käsityksemme ihmisestä muuttavat myös historiankirjoitusta ja tietenkin päinvastoin.

Neljättä kysymystä eli sitä, onko aihe jo käsitelty olemassaolevien historioiden taholta, en lähde pohtimaan laajemmin. Totean vain, että näyttää perin selvältä, että kuvatuista historian ulottuvuutta suuremmin lähestytty.

Ympäristöhistorian piirissä tärkeäksi koettu globaali ulottuvuus ylittää perinteisiä rajoja.¹⁰⁷ Mitä laajemmin eliö-ympäristö –järjestelmän rakennetta pystytään kuvaamaan, sitä paremmin kokonaisuus tulee huomioon otetuksi ihmisen toiminnassa.

Ympäristöhistorian globaali ulottuvuus luo tietoisuutta maailmasta kokonaisuutena ja ihmiskunnasta sen osana. Monet nykyisyyden tuottamat toiminnan tulokset näyttävät negatiivisina eli tuloksina, jotka vähentävät toiminnan mahdollisuuksia tulevaisuudessa. Ympäristöhistorian globaali ulottuvuus tuo esille aiemmin historiasta pois jääneitä ihmisen toiminnan tuloksia, joiden seurauksena ihmisen toiminta voi muuttua kestävämpään suuntaan tulevaisuuden kannalta. Sokeasti ei tule uskoa ympäristöhistorian kaikkivoipaisuuteen. Käsityksemme historiasta on ihmiskunnan yhteistä tietoisuutta ja siten se kertoo vain pienen osan koko eliö-ympäristö –järjestelmästä eli maailmastamme.

---

¹⁰⁷ Stewart 1998, 361.

5. LOPUKSI

Ympäristöhistoria teoriokenttä on vielä jäsentymätön, eikä työni varmaankaan muuttanut tuota ikävää tosiasiaa. Esitin kuitenkin joitain näkökohtia ympäristöhistorian teoreettiseen tarkasteluun ja ylipäätään siihen mitä se on. Yhden kokonaisuuden lähtökohta on ympäristöongelmien kuin ympäristöhistoriankin lähtökohdaksi hedelmällinen. Elämme siis maailmassa, jonka voi nähdä olevan lähtökohtaisesti jakamaton ja siten tietoisuuden ulottumattomissa. Yhden kokonaisuuden, tai mitä nimeä siitä ikinä halutaankaan käyttää, jakaa osiin yhteistoiminnan kautta syntyvä tietoisuus. Tarkastelin lähinnä ihmisen tietoisuutta, vaikei tietoisuus itsessään ole ihmisten yksinoikeus.

Yhteisö voi olla tietoinen toimintansa tuloksista, joihin jokaiselle osallistujalle syntyy oma näkökulmansa. Tulokset ovat sanoin kuvattavissa. Ympäristöhistoria tuo esille toiminnan kuvauksia, jotka ovat osa oman aikamme toimintaa. Ympäristöhistoria nousee nykypäivän ympäristöongelmista ja on yhdenlainen vastaus niihin. Eliö-ympäristö – teorian näkökulmasta ympäristöhistoria on nykypäivässä tapahtuvaa, tulevaisuutta luovaa toimintaa, missä toiminnan järjestäytymisen osana ovat käsityksemme menneestä. Ympäristöhistorian ensisijaisena tehtävä on siis luoda omista lähtökohdistaan muodostuvaa tietoista kuvaa menneisyydestä, joka on osa nykyisyyden toimintaa.

Tietoisuuden toiminnallisuus tekee ympäristöhistoriastakin toiminnallista. Toiminnallisuus tarkoittaa myös menneisyyden ja tulevaisuuden katoamista tiedostamattomalla tasolla. Menneisyys ja tulevaisuus ovat viimekädessä toiminnan järjestämiseen liittyviä käsityksiä. Ympäristöhistorian tutkimus ei näin ollen ole menneisyyden tutkimista vaan toimintaa nykypäivässä.

Ympäristöhistorian globaali ulottuvuus näyttää yhden kokonaisuuden tavoin olevan peruslähtökohta. Maapallolla oleva elämä, jonka perimmäinen syy ei ihmiselle avaudu, on yksi kokonaisuus, jolle yksityiskohdat rakentuvat. Ympäristöhistorian on siis lähdettävä liikkeelle maapallon laajuisista näkymistä ja kerrottava ihmiskunnan toiminnan historiasta maapallolla. Paikallinen ympäristöhistoria on sekin tarpeen, mutta

silloinkin taustalla on kokonaisuus, maapallo. Ympäristöhistorian yhdeksi tehtäväksi nousee osallistuminen tietoisuuden kasvattamiseen maapallosta paikkana, jolle ihmiselläkään ei ole vaihtoehtoa.

Ihminen on tietoinen aina vain osittain toimintansa todellisista seurauksista.

Ympäristöhistoria auttaa ymmärtämään menneisyyden ihmisten toimien seurauksia elämälle maapallolla. Samalla se antaa mahdollisuuden ymmärtää tietoisuuden rajallisuuden suhteessa todellisiin toiminnan tuloksiin sekä ihmiselle tilaisuuden käsittää osallisuutensa maapallolla ilmenevään elämään.

Kirjallisuusluettelo:

- Beck, Ulrich (1999): Mitä globalisaatio on? : virhekäsityksiä ja poliittisia vastauksia. Tampere: Vastapaino.
- Doyle, Timothy & McEachern, Doug (1998). Environment and Politics. London: Routledge.
- Goodwin, Neva R. (1993). The Rounding of the Earth: Ecology and Global history. Teoksessa Mazlish, Bruce & Buultjens, Ralph (edit.), Conceptualizing Global History. Oxford: Westview, 27-46.
- Haila, Yrjö (2001). "Ympäristöherätys". Teoksessa Haila, Yrjö & Jokinen, Pekka (toim.), Ympäristöpolitiikka: Mikä ympäristö, kenen politiikka. Tampere: Vastapaino, 21-46.
- Hyrkkänen, Markku. Aatehistorian mieli. Tampere: Vastapaino.
- Järvilehto, Timo (1994). Ihminen ja ihmisen ympäristö: systeemisen psykologian perusteet. Oulu: Pohjoinen.
- Järvilehto, Timo (1995). Mikä ihmistä määrää? Ajatuksia yhteistyöstä, tietoisuudesta ja koulutuksesta. Oulu: Pohjoinen.
- Järvilehto, Timo (2000). Feeling as knowing- Part 1: Emotions as reorganization of the organism-environment system. Consciousness & Emotion, 1, 53-65.
- Järvilehto, Timo (2001a). Feeling as knowing- Part 2: Emotions, consciousness, and brain activity. Consciousness & Emotion, 1, 75-102.
- Järvilehto, Timo (2001b). The self and free will in the framework of the organism-environment theory. Karl Jaspers Forum, Target Article 36B. [<http://www.kjf.ca/36B-TAJA.htm>] luettu 20.02.2007.
- Kalela, Jorma (2000). Historiantutkimus ja historia. Helsinki: Gaudeamus.
- Lehtinen, Ari (2003). Johdanto: ympäristö, yhteisö ja oikeudenmukaisuus. Teoksessa Lehtinen, Ari & Rannikko, Pertti (toim.), Oikeudenmukaisuus ja ympäristö. Helsinki: Gaudeamus.
- Mazlish, Bruce (2005). Global History and World History. Teoksessa Mazlish, Bruce & Iriye, Akira (edit.), The Global History Reader. London: Routledge.
- McNeill, J.R. (2003). The Nature of Environmental History: Observation on the Nature

and Culture of Environmental History. *History and Theory*, Theme Issue 42, December, 5-43.

Stewart, Mart A. (1998). Environmental History: Profile of a Developing Field. *History Teacher*, Vol. 31, No. 3, 351-368.

Sörlin, Sverker & Warde, Paul (2005). The Problem of the Problem of Environmental History – a Re-reading of the Field and Its Purpose. Centre of History and Economics, University of Cambridge. [http://www-histecon.kings.cam.ac.uk/envdoc/uses_env/documents/Uses_Env_History.pdf] luettu 20.02.2007.

Väiryne, Raimo (2001). Globalisaatio ja Suomen poliittinen järjestelmä. Helsinki: Yliopistopaino.

Worster, Donald (1988). *The ends of the earth : perspectives on modern environmental history* Cambridge : Cambridge University Press.